

HOOFSTUK 5

OORSIG VAN DIE NAVORSING, META-SKOU, GEVOLGTREKKINGS EN AANBEVELINGS

5.1 INLEIDING

Egskeiding is 'n potensieel vernietigende realiteit in ons samelewing. Derduisende kerngesinne verbreek jaarliks en die herstrukturering van gesinsisteme gaan dikwels gepaard met verskeie ontwikkelingsuitdagings vir die kind (Adler-Baeder & Higginbotham, 2004:449; Afifi, 2003:729; Ayoub *et al.*, 1999:297; Dunn *et al.*, 2005:223). Volgens die bio-ekologiese model verskil die ontwikkelingskonteks van die kind in die hersaamgestelde gesin radikaal van die ontwikkeling van die kind in die konteks van die kerngesin (Ebersohn, 2006). Verdeelde lidmaatskap aan twee mikro-gesinsisteme en die gevolglike kompleksiteit van die mesosisteem is onder andere die uitdagings wat 'n ontwikkelende kind in die konteks van die hersaamgestelde gesin in die gesig staar (2.3.2).

Die doel van my studie is verklaar as tweeledig (1.3). Eerstens om 'n verklarende begryping te vorm van die samehangende, wederkerige en/of responsiewe dinamiek van middel-adolessente van geskeide ouers se benutting van hul veerkrageienskappe. Fokus is gerig op die middel-adolessent se beweging tussen die twee mikro-gesinsisteme van die hersaamgestelde gesin, in die teenwoordigheid van dikwels disfunksionele verhoudings tussen die geskeide biologiese ouers. Tweedens is daar ten doel gestel dat die verwagte teoretiese bydrae van hierdie studie sal voortbou op die bestaande kennisbasis rakende die veerkrageorie en die bio-ekologiese sisteemteorie ten einde die verryking van die opvoedkundige sielkundige praktyk met betrekking tot die aanpassing van adolessente van geskeide gesinne binne die hersaamgestelde gesin te ondersteun.

My studie is gerig deur die volgende primêre navorsingsvraag: *Hoe benut middel-adolessente van geskeide ouers hul veerkrageienskappe om, ten spyte van 'n dikwels disfunksionele verhouding tussen hul biologiese ouers op mesosisteemvlak, steeds optimaal te ontwikkel, in die proses van hul beweging tussen die twee mikro-gesinsisteme van die hersaamgestelde gesin?*

Ten einde die primêre navorsingsvraag te kon beantwoord, is die volgende sekondêre navorsingsvrae deurskou:

- *Wat is die narratief van die verloop van veerkragbenutting van die middel-adolesent van geskeide ouers in die primêre mikro-gesinsisteem?*
- *Wat is die narratief van die verloop van veerkragbenutting van die middel-adolesent van geskeide ouers in die sekondêre mikro-gesinsisteem?*
- *Wat is die narratief van die verloop van veerkragbenutting van die middel-adolesent van geskeide ouers in die heen-en-weer beweging tussen die twee mikro-gesinsisteme?*

Alvorens ek die navorsingsvraag vanuit die data van die vier gevallestudies kan probeer beantwoord, moet ek eers 'n oorkoepelende blik op my navorsing rig om sodoende my insig en begryping van die verskynsel van veerkragbenutting te verskerp. Vervolgens bied ek 'n oorsig van my navorsing deur 'n opsomming te gee van Hoofstukke Een tot Vier. Daarna vervolg ek met 'n meta-skou op my navorsing. Die meta-skou sluit in: 'n deurskouing van my rol in die navorsing, 'n vergelykende analise van die proksimale prosesse binne elke deelnemer se mikro-gesinsisteme met 'n spesifieke verwysing na moeilike gesinsomstandighede en negatiewe emosionele belewings as risiko-faktore wat die proksimale prosesse in die mikro-gesinsisteme beperk, asook persoonlike sterkpunte en ekstrinsieke hulpbronne wat benut is ten einde proksimale prosesse in die mikro-gesinsisteme te bevorder. Die meta-skou word afgesluit met 'n sinteserende bespreking van die mesosisteem wat proksimale prosesse in die mikro-gesinsisteme kan bevorder of beperk. Ná die meta-skou gaan ek dan poog om die navorsingsvraag te beantwoord, waarna ek 'n kritiese beskouing op my navorsing in terme van die sterkpunte, beperkings, leemtes en knelpunte asook die moontlike waarde van my navorsing in terme van kennisuitbreiding en opvoedkundige sielkundige praktyk sal bespreek. Ten slotte sal ek aanbevelings maak met betrekking tot toekomstige navorsing asook die opvoedkundige sielkundige praktyk.

5.2 OORSIG VAN DIE NAVORSING

Hoofstuk Een het gedien as die inleidende oriëntasie tot my studie. Die fondament vir die rasionaal van my studie is gelê deur die bevindings vanuit my Meestersgraadstudie wat gefokus het op die geskeide biologiese vader se gestaltegewing aan die opvoedingsverhouding met sy nie-inwonende jong kind (Ebersohn, 2006). Vanuit die bio-

ekologiese model van Bronfenbrenner soos daar deur my aangepas (Ebersohn, 2006:73), het ek nou in hierdie studie gefokus op die benutting van veerkrageienskappe deur middel-adolescente van geskeide ouers binne die unieke konteks van die hersaamgestelde gesin. Ek het gepoog om tot 'n helderder begryping te kom van die pogings wat middel-adolescente aanwend om in die oënskynlike warboel van funksionele en disfunksionele verhoudings in die mikro-gesinsisteme sowel as mesosisteam, steeds hul ontwikkelingstake effektief te deurloop.

Die studie het vertrek vanuit sekere aannames (1.4), gegrond op literatuur, bevindings vanuit my Meestersgraadstudie asook ervarings vanuit my privaatpraktyk as Opvoedkundige Sielkundige. Slegs sommige hiervan is geverifieer deur my navorsingsresultate en bevindings. Aan die hand van die bio-ekologiese model van Bronfenbrenner is die uniekheid van die opvoedingskonteks van die kind in die hersaamgestelde gesin in my Meestersgraadstudie oopgedek. Die hersamestelling van die gesin na egskeiding impliseer dat die ontwikkeling van die kind, anders as in 'n kerngesin, benewens in mikrosisteme van onder andere skool en portuurgroep, in **twee** mikro-gesinsisteme plaasvind, naamlik die *primêre mikro-gesinsisteam* waar die kind permanent woon saam met sy/haar biologiese ouer wat ouerlike regte en verantwoordelikhede het, en die *sekondêre mikro-gesinsisteam* van die ander biologiese ouer, waar die kind slegs periodiek besoek aflê. Ouerskap in 'n hersaamgestelde gesin is meer kompleks, met uitdagings wat nie noodwendig in 'n kerngesin voorkom nie. Optimale kommunikasie tussen gewese egmaats speel in die konteks van die hersaamgestelde gesin 'n groot en betekenisvolle rol in die suksesvolle voltrekking van gesamentlike voortgesette ouerskap na egskeiding. Die aanname dat unieke interpersoonlike verhoudings tussen gesinslede gevorm word tydens die hersamestelling van 'n gesin, met uitdagings wat nie noodwendig in die kerngesin voorkom nie, is tydens die studie bevestig, soos bespreek sal word in 5.3.3.2 en 5.3.3.3.

Die aanname dat 'n individu se veerkrag ontwikkel nie bloot deur die teenwoordigheid van sekere eksterne of ook interne eienskappe nie, maar veral deur die optimale **benutting** van die interne eienskappe asook in **interaksie** met die omgewing, is bevestig soos sal blyk in die bespreking in 5.3.3.4.

Die aanname dat die verbrokkeling van die hersaamgestelde gesin met die nodige ondersteuning voorkom of verminder kan word indien die **kinders**, onder andere, meer ondersteuning ontvang om die unieke uitdagings van 'n hersaamgestelde gesin te kan hanteer en dat die **kinderkliënte** in die opvoedkundige sielkundige terapeutiese konteks gelei en ondersteun behoort te word om hul kragte te ontdek en aan te wend sodat optimale

ontwikkeling as resultaat van veerkragbenutting as uitkoms gesien kan word, is nie bevestig nie, soos aangedui sal word in 5.3.3.4.

In Hoofstuk Twee het ek die daarstelling van 'n teoretiese begroning vir die studie nagestreef deur 'n bio-ekologiese interpretasie van veerkrag aan die hand van 'n kritiese literatuuoroorsig te konstrueer. Ek het ten aanvang die bestudering van die ontwikkelende middel-adolesent in die konteks van die hersaamgestelde gesin vanuit die perspektief van die positiewe sielkunde benader. Daarna het ek die konsep van veerkrag as suksesvolle ontwikkeling van middel-adolesente in die konteks van die hersaamgestelde gesin deurdink. Ten einde die hersaamgestelde gesin as alternatiewe gesinsvorm volledig te kon belig en die dinamiek rondom die middel-adolesent se ontwikkeling in die konteks van die hersaamgestelde gesin te kon begryp, het ek die ontwikkelingsuitdagings binne die konteks van die hersaamgestelde gesin eksplisiet gestel. In 'n poging om veerkrag en veerkragbenutting te konseptualiseer het ek vervolg deur die verskillende dimensies van veerkrag, soos gerig deur die veerkragnavorsing, met mekaar te vergelyk. Drie benaderings of 'golwe' (Richardson, 2002:307) van veerkragnavorsing is in oorweging geneem. Hierdie drie golwe is onderskeibaar op die basis van hul oriëntering tot die veerkrag konstrueer, naamlik in hul fokus op die rol van die individu in die bereiking van veerkragtigheid. Ten slotte het ek 'n geïntegreerde bio-ekologiese definisie van 'n veerkragtige middel-adolesent in die konteks van die hersaamgestelde gesin gekonstrueer en bespreek.

In Hoofstuk Drie het ek my navorsingsmetodologiese beplanning en verloop, my rol as navorser, die kwaliteitsversekeringskriteria van my studie en die etiese maatreëls wat ek tydens my studie moet handhaaf, deurdink. Ek het eerstens 'n uiteensetting van my teoretiese paradigma gegee. Vanuit 'n ontologiese perspektief het ek hierdie studie vanuit die sosiaal-konstruktivistiese wêreldbeskouing benader: Individue is voortdurend besig om realiteite in die wêreld waarin hul leef en werk te konstrueer en hulle heg veelvuldige subjektiewe betekenis aan hul ervaring van die realiteit. Aangesien ek die subjektiewe realiteit van die middel-adolesent in die konteks van die hersaamgestelde gesin wil probeer verstaan, om sodoende die aard van hul veerkragbenutting te bepaal, het ek dus die studie vanuit die Interpretivistiese paradigma as epistemologiese perspektief benader.

Ek het myself as 'n kwalitatiewe navorser gedefinieer, aangesien ek die verskynsel van veerkrag binne die natuurlike konteks van die hersaamgestelde gesin wou bestudeer ten einde te poog om die inligting beter te verstaan en te interpreteer in terme van betekenis(se) wat die deelnemer daaraan toevoeg. Die ruimte om die konteks van meer as een hersaamgestelde gesin as 'n uniekheid te hanteer is met behulp van 'n veelvoudige

gevallestudie as navorsingsontwerp geskep. Die formaat van beskrywing is deur die narratiewe werkwyse gedefinieer, aangesien die narratiewe kennis oplewer vanuit 'n individuele singewing wat die verstaan van menslike gedrag verdiep, uitbrei, verryk en verhelder. Vier Afrikaanssprekende blanke middel-adolescente (twee seuns en twee dogters) wat tussen 14 en 16 jaar oud was, is deur middel van 'n doelmatige steekproeftrekking as deelnemers betrek. Ek het verskeie strategieë gebruik om volledige, vergelykbare en bevestigde data te verkry van die persepsies, beskouings en ervarings van middel-adolescente van geskeide ouers aangaande hul eie individuele veerkrag. Die strategieë wat ek aangelê het in 'n triangulasie-handeling behels informele gesprekvoering, ongestruktureerde narratiewe gesprekvoering, 'n narratiewe tegniek ("FACE"-instrument), observasie, veldnotas, en reflektiewe navorser-joernalisering.

Vier gespreksgeleenthede oor 'n gemiddelde tydperk van vier maande is geskep. Na afloop van die analisering van die data van die eerste vier gesprekke is 'n vyfde, en in een geval ook 'n sesde, gespreksgeleentheid geskep. Die doel van die opvolggesprekke sal volledig in die meta-skou op my rol in die navorsing (5.3.2) bespreek word.

Hoofstuk Vier bevat die data-analise en bevindings. Elke geval is afsonderlik geanaliseer, aangesien die nuanses van die geïdentifiseerde temas van veerkragbenutting telkens uniek is en in terme van die sosiale konteks waarin die temas voorkom, van mekaar verskil. Die aanbieding van die data per geval het sistematies geskied. Eerstens het ek die feitelike konteks van die deelnemer se mikro-gesinsisteme aan die hand van die bio-ekologiese sisteemteorie uiteengesit. Daarna het ek vervolg met 'n uiteensetting van die verloop van die narratiewe gesprekke wat opgevolg is deur 'n analise van die deelnemer se narratiewe in terme van emosionele beleving en veerkragbenutting, soos deur my oorvertel of gerepresenteer. Elke deelnemer se veerkragbenutting is aan die hand van die drie sekondêre navorsingsvrae (1.2), my bio-ekologiese definisie van 'n veerkragtige middel-adolescent (2.5.2) asook binne die eerste drie golwe van navorsing met betrekking tot veerkrag (2.4) ontleed.

Elke geval is in diepte ondersoek en 'n begrypende verklaring van die samehangende, wederkerige en/of responsiewe dinamiek van middel-adolescente van geskeide ouers se benutting van hul veerkragteienskappe kan inderdaad slegs gevorm word deur middel van 'n meta-skou op elke geval. Intra-vergelykings van die risiko- en beskermende faktore moet dus gedoen word met die oog daarop om die proses van veerkragbenutting in terme van die bevordering van proksimale prosesse in die mikro-gesinsisteme van elke deelnemer te ondersoek.

5.3 META-SKOU OP MY NAVORSING

5.3.1 Inleiding

As kwalitatiewe navorser glo ek dat alle individue, in 'n poging om van hulle leefwêreld te probeer sin maak, hulle eie realiteite skep en spesifieke betekenis aan gebeure en ervarings gee. Aangesien hierdie studie 'n uitvloeisel is van my denke en nuuskierigheid rakende die sosiale wêreld van die middel-adolessent in die konteks van die hersaamgestelde gesin en dus deel van my is, het ek nooit probeer om myself daarvan los te maak of te skei nie. Dit was dus vir my belangrik dat ek bewus en sensitief moes bly met betrekking tot die waardes, veronderstellings, vooroordele en perspektiewe wat ek na die studie gebring het en die mate waarin dit 'n invloed op die studie kon uitoefen. Deur middel van selfrefleksie en gesprekke met my studie-leier het ek voortdurend seker gemaak dat ek wesenlik ék as navorser bly en nie deur my aannames en vooroordele beïnvloed word nie.

As interpretivistiese navorser is my doel nie om die “waarheid” weer te gee nie, maar eerder om veelvuldige realiteite te ontdek. In my soeke na kennis, was ek dus ook voortdurend beïnvloed deur my eie perspektiewe en subjektiwiteit sowel as deur die inligting wat oopgedek is. Wat ek egter deurgaans op gefokus het, was om my eie stem voortdurend te kon raak hoor en dan daaroor te kon reflekteer. Ek het deurgaans hard gewerk aan my vermoë om 'n “*not-knowing*” posisie in te neem, ten einde binne die sosiale konstruktivisme werklik 'n dieper begryping van die fenomeen van veerkragbenutting te kon vorm. Ek het verstaan dat kennis geko-konstrueer sou word deur die vrae wat ek sou vra en die manier waarop ek na antwoorde sou luister en daarop sou respondeer, asook hoe die deelnemers sou respondeer op my vrae en aanmerkings. Aangesien die realiteit van die hersaamgestelde gesin kompleks is, kan die sosiale ervarings van die deelnemers nie gereduseer word tot 'n enkelvoudige interpretasie nie en daarom is 'n gedetailleerde deurskouing van die data essensieel.

Die leefwêreld van 'n individu in terme van verskynsels en gebeure kan slegs verstaan word deur 'n verstandelike proses van interpretasie wat beïnvloed word en in interaksie staan met die sosiale konteks. As navorser kon ek slegs werk met die inligting voor, tydens en vanuit die data-insameling en ek kan geensins verklaar dat ek 'n volledige beeld van my deelnemers en/of die konteks van elke deelnemer het nie. Alhoewel ek in die singewing aan die data gefokus het op veelvoudige betekenisgewing, kon ek hoegenaamd nie reg laat geskied aan die rykheid van die data nie, aangesien ek selektief daarmee omgegaan het en gefokus het op 'n spesifieke wyse van analise.

In my poging om die navorsingsvraag te beantwoord streef ek na die vertroubaarheid van my bevindinge deurdat die data wat op 'n vertroubare wyse ingewin en geanaliseer is, nou ook op 'n vertroubare wyse interpreteer. Ek reflekteer dus voortdurend op my eie posisie vanuit die navorsingstoel, aangesien 'n onbewuste persoonlike agenda die vertroubaarheid van die navorsingsbevindings en gevolgtrekkings sou kon beïnvloed. Die meta-skou op my navorsing bied my dus die geleentheid om met 'n breër visie my navorsing te beskou. Die doel van my meta-skou is dan juis om nie bevindings te veralgemeen nie, maar om oor verskillende deelnemperspektiewe en unieke kontekste te reflekteer, sodat soortgelyke situasies beter verstaan kan word en die resultate van die studie as uitbreiding op die huidige kennisbasis van die fenomeen van veerkragbenutting kan dien asook toegepas kan word in die terapeutiese ondersteuning van middel-adolesente in hersaamgestelde gesinne in verbandhoudende kontekste.

5.3.2 Meta-skou op my rol in die navorsing.

Met die uitnodiging aan die middel-adolesente om deel te neem aan die navorsing het ek die doel van my studie aan die hand van die metafoor van 'n rubberballetjie soos volg aan hulle verduidelik:

"Om deel te wees van 'n hersaamgestelde gesin beteken dat jou ouers geskei is en jou biologiese ouers weer getroud is. Jy kan òf in die hersaamgestelde gesin van jou ma woon en jou pa se gesin oor naweke en vakansies besoek, òf jy kan in die hersaamgestelde gesin van jou pa woon en jou ma se gesin oor naweke en vakansies besoek. Daar is heelwat tieners wat met hierdie unieke omstandighede "cope" en wie se ontwikkeling positief bly. Ek vergelyk hulle met rubberballetjies wat bly terugbons. Die doel van my studie is om te verstaan wat die rubberballetjie sy veerkrag gee om te kan bons. Met ander woorde, waar en hoe gebruik die tieners hul veerkrag om ten spyte van moeilike omstandighede steeds te ontwikkel en te 'cope'?"

Ek was dus op soek na spesifieke deelnemers, "who can travel with me on my journey towards more knowledge..." (Henning, 2004:71). Daarom het ek beplan om die narratiewe van die elke-dag-se gebeure in die lewe van die middel-adolesent wat binne die konteks van die hersaamgestelde gesin funksioneer, as data op te neem, met die doel om tot begrip en diepere insigte te kan kom aangaande die middel-adolesent se veerkragbenutting in sy/haar beweging tussen die primêre- en sekondêre mikro-gesinsisteme. Tydens die aanvang van die data-insamelingsproses het ek beplan om te fokus op suiwer vertelling van

tipies insidente waar die middel-adolessent pogings aangewend het om die moeilike omstandighede binne hul konteks waar hulle verbonde is aan twee mikro-gesinsisteme te hanteer. Verder het ek beplan dat die sessies afgestem sou word op bate-identifisering met betrekking tot die middel-adolessent se veerkrageienskappe en benutting daarvan. Die daaropvolgende sessies het ek beplan om te fokus op die verloop en/of mobilisering van die geïdentifiseerde veerkrageienskappe. Die doel van dié struktuur was om die narratiewe van die verloop van veerkragbenutting te verken in die lig van die bates en sterkpunte wat geïdentifiseer is.

Ongeag die stewige fondament van waaruit die rasionaal van my studie opgebou is, die kritiese bestudering van die literatuur en die deeglike metodologiese beplanning, het elk van die vier deelnemers aan my studie my egter saam met **hulle** op hulle paaie laat loop. Met die aanvang van die narratiewe gesprekke het ek aan elke deelnemer die doel van die studie weer aan die hand van die metafoor van 'n rubberballetjie verduidelik. My intensie was om die deelnemers vanuit die staanspoor te sensitiseer ten opsigte van hul persoonlike sterkpunte en bates. Ek was egter ontugter deur al vier deelnemers se respons op my metaforiese verduideliking van die bonsende rubberballetjie. In teenstelling met die verwagte respons van 'n vertelling van hul hanteringstrategieë, het al vier deelnemers egter vanuit die staanspoor hul emosionele onsekerheid as probleem eksplisiet gestel. Heidi het haar emosionele onsekerheid met betrekking tot haar lidmaatskap aan haar sekondêre mikro-gesinsisteme laat blyk, Leon het sy emosionele onsekerheid met betrekking tot sy sosiale rangorde en selfwaarde binne sy destydse sekondêre mikro-gesinsisteme laat blyk, Fanus het sy emosionele onsekerheid met betrekking tot sy belewing van afstand tussen hom en sy vader in sy sekondêre mikro-gesinsisteme laat blyk en Sonja het haar emosionele onsekerheid met betrekking tot haar selfwaarde in die konteks van beide haar gesinsisteme gestel. Heidi, Fanus en Sonja het verder ook intense emosionele onsekerhede in die afloop van die verbalisering van hul narratiewe ervaar, wat deurentyd op 'n kognitiewe vlak terapeuties hanteer is.

As hoof data-insamelingsinstrument was ek dus van meet af gekonfronteer met intense spanning tussen my rolle as opvoedkundige sielkundige in praktyk en as navorser, wat dus konsekwente refleksie van my as navorser genoodsaak het. Ek het besef dat ek voortdurend op my navorsing gefokus moes bly deur na spesifieke inligting te soek wat my sou help om dieper begrip en kennis van die fenomeen van veerkragbenutting te ontwikkel en terselfdertyd moes ek op etiese gronde die deelnemers se emosionele onsekerheid, wat deur die sensitisering van die probleemsituasie ontstaan het, hanteer. Aangesien die deelnemers se narratiewe soms gesentreer het rondom die hantering en oplossing van

problematiese ervarings in die konteks van veral die sekondêre mikro-geïnsistees, het die proses van narratiewe data-insameling, binne die raamwerk van die bate-gebaseerde benadering, my dus genoodsaak om met tye 'n terapeutiese vraag eerder as 'n navorsingsvraag te stel. Ek het gevolglik gefokus op deeglike refleksie na afloop van elke kontakssessie met elke deelnemer, ten einde outentieke data te verseker.

Ek het aanvanklik net vier narratiewe gesprekke per deelnemer beplan, maar die uniekheid van elke deelnemer se sosiale konteks en deelname het in al die gevalle gelei tot verdere opvolggesprekke. Bo en behalwe die een doelwit van die opvolggesprekke, naamlik vir die kontroliering van inligting wat uit die analise onduidelik geblyk het, was 'n verdere doelwit tydens die vyfde gesprek, en in Sonja se geval ook 'n sesde gesprek, dan ook om die terapeutiese proses voort te sit, ten einde die emosionele onsekerhede wat vanuit die narratiewe gesprekke geblyk het verder te kon hanteer.

Fanus was egter nie gewillig om aan die vyfde gesprek deel te neem nie en het dus op daardie stadium van die studie onttrek, maar oerleiding is wel met sy moeder onderneem. Alhoewel Leon ook emosionele onsekerhede tydens die verbalisering van sy narratief ervaar het, kon hy dit toereikend binne die afloop van die narratiewe hanteer en was die verdere doelwit van die vyfde gesprek met hom om die proses van sy ontwikkeling op te volg, waar hy bepaalde keuses gemaak het in die manier van hantering van sy moeilike omstandighede.

'n Uitnodiging vir deelname aan verdere gratis terapeutiese intervensie is na afloop van die data-insamelingsproses aan elke deelnemer en sy/haar ouers gerig. Slegs Heidi en haar moeder het my uitnodiging opgevolg. Sonja het haar bereidheid getoon om die terapeutiese proses voort te sit, maar in die kort tydperk wat verloop het sedert my sesde gesprek met haar het sy en haar moeder nog nie met my kontak gemaak nie.

Die terapeutiese waarde wat verbalisering by wyse van die narratief gebied het, tesame met die beskermende proses van terapeutiese intervensie waar 'n sensitisering vir persoonlike sterkpunte en bates in ooreenstemmig met die bate-gebaseerde benadering gefasiliteer is, het moontlik bygedra tot Heidi se proses van veerkragtige herstel met persoonlike groei binne slegs haar primêre mikro-geïnsistees en Leon se proses van veerkragtige herstel met persoonlike groei binne beide sy mikro-geïnsistees.

Ondanks die beskermende prosesse van my terapeutiese intervensie tydens die gesprekke, waar 'n sensitisering vir persoonlike sterkpunte en bates in ooreenstemmig met die bate-

gebaseerde benadering gefasiliteer is, het Fanus en Sonja slegs daarby baat gevind om hul sterkpunte te benut om hul pyn en emosionele ongemak met meer openhartigheid in hul narratiewe te kon verbaliseer, maar nie om die interaksie-prosesse in hul onderskeie mikro-gesinsisteme te bevorder nie. Die representering van Fanus en Sonja se narratiewe was gevolglik 'n moeilike en uitdagende proses, aangesien Fanus deurlopend 'n ingesteldheid van geslotenheid ten opsigte van die verbalisering van sy sosiale en emosionele ervarings getoon het en Sonja deurlopend 'n ervaring van intense emosionele onsekerheid beleef het wat moontlik bygedra het tot die gee van weersprekende weergawes.

Ek het dus my rol as terapeut as komplementêrend tot die navorsingsproses gesien en is van mening dat ek daarin geslaag het om die deelnemers se intense emosionele pyn met respek en empatie te hanteer. Tydens die narratiewe gesprekke het ek versigtig, respekvol en sistematies die deelnemers se uitgangspunte, betekenis, ervarings en gebeure in hul lewe probeer ondersoek en gesamentlik kon ons 'n mate van begrip van hul persoonlike realiteite ko-konstrueer. Gesien in die lig van my ineengevlegte rolle van navorser en terapeut het my deelname aan die narratiewe gesprekke die deelnemers se response noodwendig beïnvloed. In my sinmaking van die data van elke narratiewe gesprek het ek sterk gesteun op my refleksie oor my betrokkenheid by die situasie en my eie invloed op die deelnemer en sy/haar unieke proses. Objektiewe refleksie was dus deurlopend nodig ten einde 'n suiwer geko-konstrueerde narratief uit die gespreksdata daar te stel. Dit is dan om hierdie rede dat ek tydens die analise van die gespreksdata onderskei het tussen die deelnemer se narratiewe perspektief en my analise van die deelnemer se perspektiewiese narratief (Hoofstuk Vier).

Elke deelnemer aan my studie het op 'n unieke manier sy/haar voetspore in my hart afgedruk. Ek het opregte waardering vir elkeen van die vier deelnemers wat hul vertroue in my gestel het en ten spyte van sensitisering van die probleemsituasies die deursettingsvermoë getoon het om aan die narratiewe gesprekke deel te neem.

5.3.3 Vergelykende analise van die proksimale prosesse in die deelnemers se mikro-gesinsisteme

5.3.3.1 Inleiding

Besien vanuit die bio-ekologiese model blyk dit dat die grootste uitdaging met betrekking tot die dieper begryping van die fenomeen van veerkragbenutting in die konteks van die hersaamgestelde gesin, die begryping is van die kompleksiteit van die verskillende sisteme,

en hoe die sisteme mekaar wederkerig beïnvloed. Middel-adolescente is aktiewe deelnemers aan hul eie ontwikkeling en dus nie net oorgelewer aan hul omgewing of omstandighede nie. Die middel-adolescent en sy/haar ouers, “stief”ouers, sibbe en “stief” sibbe se unieke persoonseienskappe beïnvloed die interaksie-patrone in die onderskeie mikro-gesinsisteme wederkerig en sodoende ook die proksimale proses. Proksimale prosesse moet herhaaldelike, van-aangesig-tot-aangesig interaksies wees, en toenemend kompleks van aard word en plaasvind op ’n gereelde basis, oor ’n uitgebreide tydperiode, ten einde as ondersteunend tot die ontwikkeling van die middel-adolescent te kan dien.

Die optimale ontwikkeling van die middel-adolescent in die hersaamgestelde gesin hang dus af van die kwaliteit sowel as kwantiteit van die proksimale prosesse in beide mikro-gesinsisteme. Die effektiwiteit van proksimale prosesse kan verminder word deur verskeie risiko-faktore wat moeilike gesinsomstandighede (5.3.3.2) en negatiewe emosionele belewings (5.3.3.3) insluit en wat eie en uniek is aan die ontwikkelingskonteks van die herstrukturering van ’n gesin na egskeiding. Aan die ander kant kan proksimale prosesse egter weer bevorder word deur die teenwoordigheid van beskermende faktore of veerkrageienskappe, wat persoonlike sterkpunte en bates insluit, **gesamentlik** met die **proses** van die **benutting** van veerkrageienskappe deur die middel-adolescent (5.3.3.4). Binne die raamwerk van die positiewe sielkunde (2.2), die drie golwe van veerkragnavorsing (2.4) en die bio-ekologiese perspektief, waar die vier hoofelemente van proses, persoon, konteks en tyd die primêre fokuspunt is (2.5), het ek die veerkragtige middel-adolescent in die konteks van die hersaamgestelde gesin soos volg gedefinieer:

’n Ontwikkelende veerkragtige middel-adolescent wat gekonfronteer word met moeilike gesinsomstandighede in ’n hersaamgestelde gesin beskik oor die vermoë om persoonlike sterkpunte (intrinsieke eienskappe), wat ’n positiewe disposisie, ekologiese hulpbronne en konstruktiewe appèlmatige eienskappe insluit, asook bates (alle ekstrasieke hulpbronne binne die interafhanklike sisteme), aan te wend ten einde die proksimale prosesse van interaksie te optimaliseer. Die vrugbare proksimale interaksie tussen die middel-adolescent en die lede van twee mikro-gesinsisteme genereer ’n positiewe ontwikkelingsuitkoms wat veerkragtige herstel met persoonlike groei impliseer.

Volgens my definisie van ’n veerkragtige middel-adolescent in die konteks van die hersaamgestelde gesin word **Heidi** en **Leon** as **veerkragtige ontwikkelende middel-adolescente** beskou aangesien hulle hul veerkrageienskappe benut ten einde proksimale prosesse van interaksie in hul gesinsisteme te optimaliseer. Die vrugbare proksimale

interaksie wat tussen Heidi en die **lede van slegs haar primêre mikro-gesinsisteam** gegeneer word, dra by tot 'n positiewe ontwikkelingsuitkoms wat die voortdurende proses van veerkragtige herstel met persoonlike groei impliseer (4.2.1.4). Die vrugbare proksimale interaksie wat tussen Leon en die **lede van beide sy mikro-gesinsisteme** gegeneer en onderhou word, dra by tot 'n positiewe ontwikkelingsuitkoms wat die voortdurende proses van veerkragtige herstel met persoonlike groei impliseer (4.2.2.4). **Fanus** en **Sonja** word as **ontwikkende middel-adolessente** beskou wat die **potensiaal** toon tot veerkragtige herstel, maar nog nie daadwerklik veerkragtig herstel het nie (4.2.3.4 & 4.2.4.4).

Ten einde te kon begryp **hoe** die deelnemers dit kon regkry om hul **veerkragpotensiaal** te kon **mobiliseer**, het die bevindings betrekking op die verbandhoudende ooreenkomste, raakpunte en verskille tussen dié deelnemer wat daarin geslaag het om vrugbare proksimale interaksie tussen haar en die gesinslede van slegs haar primêre mikro-gesinsisteam te genereer, dié deelnemer wat daarin geslaag het om vrugbare proksimale interaksie tussen hom en die gesinslede van beide mikro-gesinsisteme te genereer, en dié deelnemers wat slegs die potensiaal getoon het om interaksie-prosesse te bevorder, maar nie daadwerklik daarin geslaag het om vrugbare proksimale interaksie tussen hulle en die gesinslede van beide hul mikro-gesinsisteme te genereer nie.

Binne die unieke ontwikkelingskonteks van elke deelnemer se hersaamgestelde gesinsomstandighede asook die unieke verloop van elke deelnemer se narratiewe gesprekke kan ek uiteraard nie aanspraak maak op volledigheid van die identifisering van die deelnemers se moeilike gesinsomstandighede (Tabel 5.1) en negatiewe emosionele belewings (Tabel 5.2) as risiko-faktore, of ook die deelnemers se persoonlike sterkpunte (Tabel 5.3) en ekstrinsieke hulpbronne (Tabel 5.4) as beskermende faktore nie. Die teenwoordigheid of afwesigheid van 'n spesifieke risiko- en/of beskermende faktor moet vir holistiese begryping verder ook teen die agtergrond van elke deelnemer se unieke kontekstuele omstandighede gekeats word. Die name van die deelnemers word konsekwent in al vier die tabelle in dieselfde volgorde vermeld en dié volgorde stem ooreen met die volgorde waarin ek die deelnemers, op grond van hul instemming tot deelname, by my studie betrek het en ook bespreek het in Hoofstuk vier.

5.3.3.2 Moeilike omstandighede as risiko-faktore wat die proksimale prosesse in die mikro-gesinsisteme beperk.

Met die hersamestelling van 'n gesin na egskeiding verander die gesinstruktuur van die kind se mikro-gesinsisteme en die toevoeging van 'n nuwe lid of lede gee opsigself aanleiding tot

unieke interpersoonlike verhoudings (2.3.2.1). In die proses om te verstaan hoe die deelnemers in interaksie met die lede van hul onderskeie mikro-gesinsisteme verkeer het, is die feitlike konteks van elke deelnemer se mikro-gesinsisteme (4.2.1.1; 4.2.2.1; 4.2.3.1 & 4.2.4.1) in ag geneem. Tabel 5.1 gee 'n visuele voorstelling van die moeilike gesinsomstandighede as eksterne risiko-faktore wat na vore gekom het en die proksimale prosesse in die mikro-gesinsisteme van elke deelnemer beperk het. Getrou aan die aard van kwalitatiewe navorsing, is die ordening van die faktore tematies.

Risiko-faktore	Heidi	Leon	Fanus	Sonja
Ontoereikende hantering van verlies van vroeëre kerngesin				
Onaktiewe sekondêre mikro-gesinsisteme				
Veranderinge binne die primêre mikro-gesinsisteme				
Veranderinge binne die sekondêre mikro-gesinsisteme				
Ontoereikende hantering van veranderinge binne die primêre mikro-gesinsisteme				
Ontoereikende hantering van veranderinge binne die sekondêre mikro-gesinsisteme				
Verskil in ouerskapstyl van biologiese ouers				
Voortdurende konflikverhouding tussen biologiese ouers				
Konflikverhouding tussen egmaats in die primêre mikro-gesinsisteme				
Konflikverhouding tussen egmaats in die sekondêre mikro-gesinsisteme				
Nie-ondersteunende moeder				
Nie-ondersteunende eggenoot van moeder				
Nie-ondersteunende vader				
Nie-ondersteunende eggenote van vader				
Werkomstandighede van vader				
Sibbe-konflik				
"Stief" sibbe-konflik				
Oneffektiewe hantering van sibbe-konflik deur ouer/s				
Oneffektiewe hantering van "stief" sibbe-konflik deur ouer				

Tabel 5.1 Eksterne risiko-faktore in die konteks van die deelnemers se hersaamgestelde gesinsisteme

Gesien in die lig van die uniekheid van die ontwikkelingskonteks van die deelnemers se hersaamgestelde gesinsisteme, toon Tabel 5.1 dat elkeen blootgestel was aan 'n unieke 'pakket' van moeilike gesinsomstandighede. Risiko-faktore wat te wagte was vanuit die eie en unieke aard van die herstrukturering van 'n gesin na egskeiding sluit in, die ontoereikende hantering van verlies van die vroeëre kerngesin, 'n onaktiewe sekondêre mikro-gesinsisteme, voortdurende veranderinge binne die primêre en sekondêre mikro-gesinsisteme, ontoereikende hantering van verlies van die veranderinge binne die primêre en sekondêre mikro-gesinsisteme, 'n verskil in ouerskapstyl van en voortdurende konflik

tussen biologiese ouers, nie-ondersteunende egmaats van biologiese ouers, “stief”sibbe-konflik en die oneffektiewe hantering van “stief”sibbe-konflik deur die ouer/s. Risiko-faktore wat nie spesifiek in die konteks van die hersaamgestelde gesin voorkom nie, maar wat oor die algemeen in die konteks van ’n kerngesin ook kan voorkom sluit in, ’n konflikverhouding tussen egmaats in ’n gesinsisteem, nie-ondersteunende moeder en/of vader, die werksomstandighede van die vader, sibbe-konflik en oneffektiewe hantering van sibbe-konflik deur ouers. Samevattend bevestig die geïdentifiseerde teenwoordigheid van risiko-faktore in die ontwikkelingskonteks van elke deelnemer, die unieke uitdagings wat volgens die literatuur eie is aan ’n hersaamgestelde gesin wat ontstaan na egskeiding (2.3.2).

Die verbandhoudende risiko-faktore wat in al vier gevalle moontlik bygedra het tot die beperking van proksimale prosesse in die mikro-gesinsisteme, is die ontoereikende hantering van verlies van die vroeëre kerngesinsisteem en veranderinge binne die sekondêre mikro-gesinsisteem. Die literatuur ondersteun die resultate met betrekking tot die risiko-faktor aangaande die ontoereikende hantering van verlies van die kerngesinsisteem. Die vorming van die twee mikro-gesinsisteme met die egskeiding van die ouers word voorafgegaan deur ingrypende veranderinge en verskeie verliese. Veranderinge ten opsigte van gesinsidentiteit, verhoudings, rolverwagtings en maatskaplike posisie kom onder andere voor. Die verlies van verhoudings, drome en geleenthede, familieledede asook die verandering van woonplek en die ingrypende verandering van die alledaagse lewensroetine wat eie is aan ’n kerngesin, word ervaar. Indien verliese rondom die egskeiding nie behoorlik deurgewerk word, voor verdere veranderinge in een van die twee mikro-gesinsisteme plaasvind nie, kan aanpassingsprobleme in die hersaamgestelde gesin moontlik deur die kinders sowel as die ouers ervaar word (Lampard & Peggs, 1999:445; Scheepers, 1991:63; Visher & Visher in Ganong & Coleman, 1994:132).

Gesien in die lig van elke deelnemer se unieke geskiedenis rakende die ontstaan van hul mikro-gesinsisteme blyk dit vanuit die analise van die deelnemers se perspektiewiese narratiewe dat die veranderings in die deelnemers se ontwikkelingskonteks verder bygedra het tot die beperking van die proksimale prosesse in die deelnemers se onderskeie mikro-gesinsisteme. Heidi en Leon se ontwikkelingskonteks het in ’n tydperk van tien jaar onderskeidelik vyf en ses keer verander (4.2.1.1 & 4.2.2.1). Fanus en Sonja was onderskeidelik in ’n tydperk van vier en nege jaar, vier en sewe keer aan veranderinge in hul ontwikkelingskonteks blootgestel (4.2.3.1 & 4.2.4.1). Gedagtig aan die verbandhoudende risiko-faktor van veranderinge binne die sekondêre mikro-gesinsisteem, kan die afleiding moontlik gemaak word dat die beperkte fisiese teenwoordigheid van die deelnemer in sy/haar sekondêre mikro-gesinsisteem, as gevolg van verdeelde lidmaatskap aan twee

mikro-gesinsisteme, die optimale aanpassing in die teenwoordigheid van veranderings binne dié sisteem bemoeilik. Dit blyk verder dat met die totstandkoming van Heidi en Leon se hersaamgestelde gesinne onderskeidelik as sekondêre en destydse sekondêre mikro-gesinsisteme, die verlies van die enkelouerverhouding met hul vader, wat onderskeidelik agt en drie jaar geduur het, nie effektief hanteer is nie en dit kon dus verder bygedra het tot die beperking van die proksimale prosesse in hul onderskeie gesinsisteme.

Die literatuur ondersteun nie die resultate met betrekking tot die hantering van veranderings binne die sekondêre mikro-gesinsisteme nie. Die meeste van die navorsing fokus eensydig op die aanpassing van die kinders met hul moeder en “stief”vader tydens die vorming van ’n nuwe gesin en min aandag is nog gegee aan die vader wat weer hertrou en aan die dinamiek van die vader se gesin (Gosselin, 2010:108).

Die literatuur ondersteun wel die resultate met betrekking tot die res van die geïdentifiseerde risiko-faktore waaraan die deelnemers in die konteks van hul hersaamgestelde gesinne blootgestel was. Hiervan is die risiko-faktor van ’n voortdurende konflikverhouding tussen biologiese ouers na egskeiding en hertrou die meeste onder die soeklig (Adler-Baeder & Higginbotham, 2004:448; Amato & Gilbreth, 1999:559, Beaudry *et al.*, 2004:86; Cohen & Fowers, 2004:39; Dunn, 2002:154-161; Golish, 2003:41; Sobelowski & King, 2005:1196; White & Gilbreth, 2001:155). Die impak wat die risiko-faktor van ’n voortdurende konflikverhouding tussen die biologiese ouers op die interaksie-prosesse in Heidi, Fanus en Sonja se mikro-gesinsisteme gehad het asook die belangrikheid van die afwesigheid van dié risiko-faktor in Leon se ontwikkelingskonteks word volledig in 5.3.4 bespreek as die invloed wat die mesosisteme uitoefen op die proksimale prosesse in die mikro-gesinsisteme van die deelnemers.

5.3.3.3 Intrinsieke eienskappe as risiko-faktore wat die proksimale prosesse in die mikro-gesinsisteme beperk.

Gesien in die lig van die bogenoemde moeilike gesinsomstandighede as risiko-faktore (5.3.3.2) en al vier die deelnemers se eksplisiete verbalisering van emosionele onsekerheid as probleemstelling vanuit die staanspoor van die narratiewe gesprekke, blyk dit dat verdeelde lidmaatskap aan twee mikro-gesinsisteme vir elke deelnemer komplekse emosionele uitdagings gebied het. In die proses om te kon verstaan hoe die deelnemers in interaksie met die lede van hul onderskeie mikro-gesinsisteme verkeer het, is die deelnemers se persepsie van hul ontwikkelingskonteks in ag geneem. Tabel 5.2 gee ’n

visuele voorstelling van die risiko-faktore as intrinsieke eienskappe wat na vore gekom het en die proksimale prosesse in die mikro-gesinsisteme van elke deelnemer beperk het. Die ordening is tematies.

Risiko-faktore	Heidi	Leon	Fanus	Sonja
Grondliggende behoefte aan emosionele sekuriteit				
Fantasie van versoening tussen biologiese ouers				
Lojaliteitskonflik ten opsigte van biologiese ouers				
Onsekerheid van lidmaatskap aan sekondêre mikro-gesinsisteem				
Onsekerheid van sosiale posisie binne die primêre mikro-gesinsisteem				
Onsekerheid van sosiale posisie binne die sekondêre mikro-gesinsisteem				
Onsekerheid aangaande 'n vertrouensverhouding met moeder				
Onsekerheid aangaande 'n vertrouensverhouding met eggenoot van moeder				
Onsekerheid aangaande 'n vertrouensverhouding met vader				
Onsekerheid aangaande 'n vertrouensverhouding met eggenote van vader				
Aangeleerde hulpeloosheid as 'n onvermoë om selfgeldend op te tree				
Eksterne lokus van beheer				
Gebrekkige selfwaarde				

Tabel 5.2 Interne risiko-faktore in die konteks van die deelnemers se hersaamgestelde gesinsisteme.

Vanuit die analise van die deelnemers se perspektiewe narratiewe met betrekking tot hul emosionele beleving blyk dit volgens Tabel 5.2 dat elke deelnemer blootgestel is aan 'n unieke 'pakket' van onsekerhede wat intense pyn en hartseer veroorsaak het. Risiko-faktore wat te wagte was vanuit die unieke konteks van die hersaamgestelde gesin na egskeiding sluit in 'n fantasie van versoening tussen biologiese ouers, lojaliteitskonflik ten opsigte van biologiese ouers, onsekerheid van lidmaatskap en sosiale posisie binne die onderskeie mikro-gesinsisteme en onsekerheid aangaan die vertrouensverhouding met ouers se egmaats. Risiko-faktore wat in die algemeen ook in die konteks van 'n kerngesin voorkom, sluit in 'n grondliggende behoefte aan emosionele sekuriteit, aangeleerde hulpeloosheid as 'n onvermoë om selfgeldend op te tree, eksterne lokus van beheer en gebrekkige selfwaarde. Samevattend blyk dit dat die deelnemers in die unieke konteks van die hersaamgestelde gesin blootgestel was aan interne risiko-faktore wat nie in die ontwikkelingskonteks van 'n kerngesin teenwoordig sou gewees het nie.

Twee verbandhoudende risiko-faktore, wat uniek is aan die konteks van die hersaamgestelde gesin, het na vore gekom en het in al vier deelnemers se ontwikkelingskontekste bygedra tot die beperking van proksimale prosesse in hul mikro-

gesinsisteme. Die eerste risiko-faktor was die mate waartoe die deelnemers 'n lojaliteitskonflik ten opsigte van hul biologiese ouers beleef het. Binne die unieke konteks van Heidi, Fanus en Sonja se hersaamgestelde gesinsisteme, asook gesien in die lig van die teenwoordigheid van die risiko-faktor van 'n voortdurende konflikverhouding tussen die biologiese ouers, blyk dit dat die ingesteldheid van gegriefdheid teenoor mekaar van hierdie deelnemers se ouers, moontlik die deelnemers se beleving van verskeurdheid tussen hul ouers geïntensiveer het. Heidi se moeder het in haar teenwoordigheid openlike verbale vyandigheid teenoor haar vader getoon (4.2.1.4), beide Fanus se ouers het mekaar beskuldig van ontrouheid as rede vir die verbrokkeling van die kerngesin (4.2.3.4) en Sonja se vader het voortdurend aan haar eksplisiete versoeke gerig om by hom te kom woon (4.2.4.4). Ten spyte van die feit dat Leon ook 'n lojaliteitskonflik ten opsigte van sy biologiese ouers beleef het, het die toereikende kommunikasie verhouding tussen sy biologiese ouers moontlik bygedra tot die ontwikkeling van positiewe betekenis deur die herfrasing van die probleem. Leon het dus van meer toereikende hanteringstrategieë gebruik gemaak om die invloed van die lojaliteitskonflik op die proksimale prosesse in sy gesinsisteme te beperk (4.2.2.4).

Die tweede verbandhoudende risiko-faktor was die deelnemers se onsekerheid van hul sosiale posisie in die sekondêre mikro-gesinsisteme, wat moontlik geïntensiveer is by twee deelnemers deur hul unieke betrokkenheid in die sisteem en by die ander twee deelnemers moontlik deur hul subjektiewe vrese. Heidi en Fanus het nie aktief in hul sekondêre mikro-gesinsisteme gefunksioneer nie en daarom was die kwantiteit van interaksie-geleenthede beperk (4.2.1.4 & 4.2.3.4). Aan die anderkant het Leon en Sonja wel aktief in hul sekondêre mikro-gesinsisteme gefunksioneer, wat dus die kwantiteit van hulle interaksie-geleenthede verhoog het, maar Leon se gebrekkige selfwaarde en aangeleerde hulpeloosheid as onvermoë om homself as individu effektief binne sy destydse sekondêre mikro-gesinsisteme te kon handhaaf (4.2.2.4) en Sonja se grondliggende behoefte aan emosionele sekuriteit in beide haar gesinsisteme (4.2.4.4) het die proksimale prosesse in hul mikro-gesinsisteme steeds beperk.

Die literatuur ondersteun die resultate met betrekking tot die eerste verbandhoudende risiko-faktor van verdeelde lojaliteit as 'n intrinsieke eienskap wat proksimale prosesse in die mikro-gesinsisteme kan beperk (Amato & Afifi, 2006:222; Braith *et al.*, 2001:221; Crohn, 2006:119; Gosselin, 2010:108; Kriel, 1996:227; McGoldrick & Carter, 2005:417 & Svare, Jay & Mason, 2004:81).

In die proses om elke deelnemer se persoonlike narratief, wat binne 'n sosiale narratief vervat is, te kon verstaan, ten einde hul veerkragbenutting te kon identifiseer, was dit nodig dat ek eers moes verstaan hoe die deelnemers hulle moeilike omstandighede hanteer het. Dit is egter op hierdie punt belangrik om weer te beklemtoon dat, binne die Tweede Golf van veerkragnavorsing, wat fokus rig op die interaktiewe proses van veerkragontwikkeling, veerkragtige individue moeilike omstandighede nie bloot hanteer of daarmee “cope” nie, maar dat hulle wel **aktief** betrokke is in 'n **proses** waar bepaalde keuses gemaak moet word ten opsigte van die manier van **hantering** van 'n situasie. Tydens my konseptualisering van veerkrag en veerkragbenutting het ek gevolglik eksplisiet gewys op die verskil tussen “coping” en veerkrag (2.4.3.5).

Aangesien die term *veerkrag* verwys na die aangepaste **uitkoms** na afloop van die **hanteringsproses** van 'n krisis of stressituasie en “coping” na 'n gedrag**respons** wat die fisiese en emosionele effek van stresvolle lewensomstandighede kan verminder, het die verskillende hanteringstrategieë 'n radikale invloed op die interaksie-prosesse tussen die gesinslede in die deelnemers se mikro-gesinsisteme uitgeoefen. Vanuit die analise van die deelnemers se perspektiewese narratiewe blyk dit dat Heidi, Leon, Fanus en Sonja hul moeilike gesinsomstandighede en negatiewe emosionele belewings hanteer het by wyse van ontoereikende hanteringstrategieë van onder andere blamering, onderdrukking, vermyding, rasionalisering, negatiewe selfspraak, ontkenning en negatiewe kommunikasiepatrone. Volgens my definisie van 'n veerkragtige middel-adolessent in die konteks van die hersaamgestelde gesin (2.5.2) moet die middel-adolessent dus doelbewus **effektiewe** hanteringstrategieë **kies** ten einde die moeilike omstandighede, binne beide mikro-gesinsisteme, gedragsmatig optimaal te kan hanteer.

5.3.3.4 Persoonlike sterkpunte en bates wat geïdentifiseer is in ooreenstemming met die bate-gebaseerde benadering en benut is ten einde proksimale prosesse in die mikro-gesinsisteme te bevorder.

Tydens die analise van die gespreksdata is daar dus gefokus op die verkenning van die unieke verhoudings en interaksies tussen die individuele deelnemers en die gesinslede van hulle onderskeie mikro-gesinsisteme ten einde te kon bepaal **wie** effektiewe hanteringstrategieë doelbewus **gekies en uitgevoer** het om sodoende die moeilike omstandighede in beide mikro-gesinsisteme te kon hanteer.

Besien vanuit die Derde Golf van veerkragnavorsing, wat fokus rig op die analisering van motiverende energiebronne binne-in individue of groepe tydens hul funksionering onder

moeilike omstandighede, was die veerkrag-gebaseerde intervensie proses (wat gefokus het op die deurbreek van die beskermende lae van onder andere rasionalisering, ontkenning en vermyding in 'n poging om die deelnemers te lei om hul eie ingebore veerkrag te ontdek) egter nie so eenvoudig nie. Weens die sensitiwiteit van die onderwerp (die vorming van 'n hersaamgestelde gesin na egskeiding) het al vier deelnemers tydens die verbalisering van hul narratiewe, emosionele onsekerhede beleef wat geïntensiveer is deur die sensitisering met betrekking tot elkeen se unieke probleemsituasie.

Die identifisering van persoonlike sterkpunte en bates van elke deelnemer was gevolglik verbind met 'n besondere terapeutiese proses waaraan elke deelnemer op 'n unieke wyse deelgeneem het. Ondanks elke deelnemer se instemming tot deelname is die vraag egter, **Hoe** het die deelnemers hulself **oopgestel, al dan nie**, vir die fasilitering van die terapeutiese proses waar hulle hul eie beskermende lae van onder andere rasionalisering, ontkenning en vermyding moes kon afskil in 'n poging om hul ingebore veerkrag eienskappe te ontdek en moontlik te benut?

Al vier die deelnemers het vanuit die staanspoor hul emosionele onsekerheid as probleem eksplisiet gestel, waaruit die moontlikheid blyk dat elke deelnemer hul eie onrealistiese verwagting gekoester het van hul deelname aan die studie. Ondank my pogings om met die aanvang van elke gespreksgeleentheid die doel en prosedure van die studie duidelik te maak, het elke deelnemer tydens die narratiewe gesprekke hul eie roete gevolg.

Heidi, wat haar emosionele onsekerheid met betrekking tot haar lidmaatskap aan haar sekondêre mikro-gesinsisteem laat blyk het, het vanuit die staanspoor haar onsekerheid rakende haar verhouding met haar vader hanteer by wyse van rasionalisering en ontkenning. Ondanks die proses waarbinne sy haar sterkpunte en bates begin identifiseer het en binne haar primêre mikro-gesinsisteem begin benut het, het sy eers tydens die vierde en vyfde gesprekke 'n geringe gereedheid getoon om deur haar beskermende lae van rasionalisering en ontkenning te breek en kon sy eers toe haar belewing van pyn en hartseer met betrekking tot haar onaktiewe sekondêre mikro-gesinsisteem met groter waarheid identifiseer en uitspreek.

Leon, wat sy emosionele onsekerheid met betrekking tot sy sosiale posisie en selfwaarde binne sy destydse sekondêre mikro-gesinsisteem laat blyk het, het andersyds vanuit die staanspoor 'n gereedheid getoon om deur sy beskermende lae van oneffektiewe hanteringstrategieë te breek en het sy geïdentifiseerde sterkpunte binne beide sy mikro-gesinsisteme begin benut ten einde die proksimale prosesse te bevorder.

Fanus, wat sy emosionele onsekerheid met betrekking tot sy beleving van afstand tussen hom en sy vader in sy sekondêre mikro-gesinsisteam laat blyk het, was geensins gereed vir deelname aan die veerkrag-gebaseerde terapeutiese intervensie-proses nie. Hy het deurgaans 'n ingesteldheid getoon om moeilike omstandighede te hanteer deur negatiewe emosies eerder te ontken of te onderdruk. Fanus het wel die potensiaal getoon om sy emosies met meer vrymoedigheid uit te spreek, maar het telkens sterk weerstand getoon teen verandering in sy betekenisgewing. Die relatief min persoonlike sterkpunte wat by hom na vore gekom het, skyn intense weerstand teen die proses van identifisering van sterkpunte te weerspieël. Sy onttrekking aan die studie na die vierde gesprek bevestig sy weerstand teen die terapeutiese proses en dui daarop dat hy nog nie emosioneel gereed was om homself oop te stel vir die terapeutiese proses waar insig en begrip in hanteringstrategieë gefasiliteer is nie.

Sonja, wat haar emosionele onsekerheid gestel het met betrekking tot haar selfwaarde in die konteks van beide haar gesinsisteme, was ook nie emosioneel gereed om haarself oop te stel om aan die veerkrag-gebaseerde terapeutiese intervensie-proses deel te neem nie. Ten spyte van die terapeutiese waarde van die eerste vyf gesprekke, waar Sonja die potensiaal getoon het om haar emosies met meer vrymoedigheid uit te spreek, het haar intense behoefte aan emosionele sekuriteit moontlik bygedra tot haar weerstand teen 'n verandering in haar betekenisgewing. Sonja het eers teen die sesde gesprek haar gereedheid tot die veerkrag-gebaseerde intervensieproses getoon. Haar spontane voorstel om aan verdere terapeutiese prosesse deel te neem, bevestig haar gereedheid.

'n Voortdurende bewustheid is egter nodig van die deelnemers se response wat algaande beïnvloed is deur my pogings om persoonlike sterkpunte te identifiseer, en my gepaardgaande terapeutiese insette. Leon se response wat ontlok is en wat by wyse van afleiding op sterkpunte gedui het, het vanuit die staanspoor teruggekoppel na sy gedrag. Sy unieke ontwikkelingsproses, waar hy bepaalde keuses gemaak het in die manier van hantering van sy moeilike omstandighede, het bygedra tot die optimalisering van die proksimale prosesse in beide sy mikro-gesinsisteme. In Heidi, Fanus en Sonja se gevalle bestaan die moontlikheid dat 'n respons ontlok is wat slegs by wyse van afleiding op 'n sterkpunt gedui het en nie vanuit die staanspoor teruggekoppel het op gedrag nie. In die afloop van Heidi en Sonja se narratiewe gesprekke was daar dus 'n voortdurende spanning tussen hulle stellings en voornemens betreffende moontlike veranderinge in gedrag binne hul onderskeie gesinsisteme en hulle werklike gedrag wat nie 'n ooreenstemmende wending getoon het nie. Ten spyte van die feit dat Heidi se veerkraggedrag nie in haar onaktiewe sekondêre mikro-gesinsisteam neerslag kon vind nie, kon sy wel haar gedrag binne haar

primêre mikro-gesinsisteam anders rig, terwyl Sonja se gedrag nie in een van haar gesinsisteme verander het nie.

Veerkragsbenutting kan dus metafores gesproke met 'n motor vergelyk word. Die motor beskik oor die potensiaal om te beweeg, maar as die meganisme nie gereed is om aangeskakel te word nie, kan die motor se bewegingspotensiaal ook nie benut word nie. Elke deelnemer beskik dus oor sy/haar unieke 'veerkragsmotor' met 'n unieke meganisme van persoonlike sterkpunte en bates. Aangesien 'n volledige bio-ekologiese interpretasie van die deelnemers se veerkragsbenutting in Hoofstuk Vier bespreek is (4.2.1.4, 4.2.2.4, 4.2.3.4 & 4.2.4.4), word daar in hierdie afdeling slegs 'n sinteserende bespreking van die deelnemers se benutting van hul veerkragspotensiaal gebied.

Tabel 5.3 gee 'n visuele voorstelling van die deelnemers se geïdentifiseerde persoonlike sterkpunte, wat 'n positiewe disposisie, ekologiese hulpbronne en konstruktiewe appèlmatige eienskappe insluit asook die effektiewe benutting daarvan. Die deelnemers se persoonlike sterkpunte wat na vore gekom het in die narratiewe gesprekke, is geïdentifiseer in lyn met die Eerste Golf van veerkragsnavorsing, (wat fokus rig op die identifisering van veerkrageienskappe van die individu) en die benutting daarvan is geïdentifiseer soos dit na vore gekom het in terme van die Veerkragsmodel (wat veerkragtige ontwikkeling beskryf aan die hand van die bewustelike of onbewustelike keuses wat individue maak in die proses om moeilike lewensomstandighede te hanteer) binne die Tweede Golf van veerkragsnavorsing (wat fokus rig op die interaktiewe proses van veerkragsontwikkeling). Die deelnemers se geïdentifiseerde persoonlike sterkpunte, tematies georden, word in die tabel teenoor die ooreenstemmende eienskap onder die naam van elk in blou aangedui. Die persoonlike sterkpunte wat die deelnemer **benut** het ten einde die proksimale prosesse in die primêre en sekondêre mikro-gesinsisteme te bevorder, word onderskeidelik aangedui in rooi en groen direk onder die spesifieke persoonlike sterkpunt.

Persoonlike sterkpunte	UNIVERSITEIT VAN PRETORIA UNIVERSITY OF PRETORIA YUNIBESITHI YA PRETORIA			Fanus		Sonja	
	S	P	S	P	S	P	S
Positiewe binding en vertrouensverhouding met moeder	■		■				
Positiewe binding en vertrouensverhouding met eggenoot van moeder	■		■				
Positiewe binding en vertrouensverhouding met vader			■				
Positiewe binding en vertrouensverhouding met eggenote van vader			■				
Positiewe binding en vertrouensverhouding met grootouer/s	■						
Sensitiwiteit teenoor gesinslede	■		■	■			
Implisiete aanvaarding van waardes			■	■			
Aanvaarding van gesag	■		■	■			
Intellektuele bevoegdheid	■		■	■			
Strewe na outonomie	■		■	■			
Probleemoplossingsvaardighede	■		■	■			
Aanpasbaarheid	■		■	■			
Bereidheid om keuses te maak	■		■	■			
Bereidheid om kritiek te aanvaar							
Effektiewe kommunikasie vaardighede	■		■	■			
Interne lokus van beheer			■	■			
Selfrefleksie	■		■	■			
Objektiewe kritiese denke			■	■			
Positiewe akademiese selfbeeld	■						
Positiewe selfwaarde	■		■	■			
Positiewe sosiale selfbeeld	■		■	■			
Positiewe waaghouding	■		■	■			
Prestasie-georiënteerd							
Self-effektiwiteit	■		■	■			
Selfwerksaamheid	■						
Sin vir humor	■						
Sosiaal verantwoordelike gedrag	■		■	■			
Toereikende sosialisering met portuurgroep	■		■	■			
Effektiewe gedragsreguleringsstrategie	■		■	■			
Vermoë om emosies te identifiseer en te verbaliseer	■		■	■			
Effektiewe emosionele reguleringstrategie	■		■	■			
Positiewe lewensuitkyk	■						

Tabel 5.3 Persoonlike sterkpunte in die konteks van die deelnemers se hersaamgestelde gesinsisteme.

Vanuit die analise van die deelnemers se perspektiewiese narratiewe met betrekking tot hul persoonlike sterkpunte blyk dit volgens Tabel 5.3 dat elke deelnemer oor 'n unieke 'put' van positiewe disposisies, ekologiese hulpbronne en konstruktiewe appèlmatige eienskappe beskik het. Dit blyk dat die eerste twee deelnemers kon voordeel trek uit hul 'put' van persoonlike sterkpunte om die proksimale prosesse in hul gesinsisteme te kon bevorder. Leon het in 'n meerdere mate sy 'put' benut, aangesien hy die proksimale prosesse in beide sy mikro-gesinsisteme kon bevorder, waar Heidi slegs daarin kon slaag om die proksimale prosesse binne haar primêre mikro-gesinsisteme te bevorder. Dit blyk verder dat die laaste twee deelnemers slegs oor 'n 'put' van persoonlike sterkpunte beskik het, maar nog nie daaruit kon voordeel trek ten einde proksimale prosesse in hul gesinsisteme te bevorder nie, met ander woorde Fanus en Sonja het oënskynlik nog nie hul veerkrageienskappe benut nie.

Die meeste van die persoonlike sterkpunte wat by die deelnemers geïdentifiseer is, kan verbind word met ontwikkeling in beide kern- en hersaamgestelde gesinsisteme. Die enigste twee persoonlike sterkpunte wat inderdaad na vore gekom het as unieke eienskappe binne die konteks van die hersaamgestelde gesin na egskeiding, is die positiewe disposisie van 'n sterk binding en vertrouensverhouding met die biologiese ouers se egmaats. Slegs Heidi en Leon beskik oor die positiewe disposisie van 'n sterk binding en vertrouensverhouding met hul moeder se eggenoot en **benut** dan ook hierdie besondere positiewe ingesteldheid om proksimale prosesse in hul primêre en sekondêre mikro-gesinsisteme, onderskeidelik, te bevorder. Die positiewe disposisie van 'n sterk binding en vertrouensverhouding met die biologiese vader se eggenote kon by Leon en Sonja geïdentifiseer word, maar slegs Leon benut dié besondere persoonlike sterkpunt ten einde die proksimale prosesse in sy primêre mikro-gesinsisteme te bevorder.

Tabel 5.4 gee 'n visuele voorstelling van die deelnemers se geïdentifiseerde bates (alle ekstrinsieke hulpbronne binne die interafhanklike sisteme) asook die effektiewe benutting daarvan. Die deelnemers se bates of ekstrinsieke hulpbronne wat na vore gekom het in die narratiewe gesprekke, is geïdentifiseer in lyn met die Eerste Golf van veerkragnavorsing, (wat fokus rig op die identifisering van veerkrageienskappe van die individu se omgewing) en die benutting daarvan is geïdentifiseer soos dit na vore gekom het in terme van die Veerkragmodel (wat veerkragtige ontwikkeling beskryf aan die hand van die bewustelike of onbewustelike keuses wat individue maak in die proses om moeilike lewensomstandighede te hanteer) binne die Tweede Golf van veerkragnavorsing (wat fokus rig op die interaktiewe proses van veerkragontwikkeling). Die deelnemers se geïdentifiseerde bates of ekstrinsieke hulpbronne, tematies georden, word in die tabel teenoor die ooreenstemmende bate onder

die naam van elk in blou aangedui. Die bates of ekstrinsieke hulpbronne wat die deelnemer **benut** het ten einde die proksimale prosesse in die primêre en sekondêre mikro-gesinsisteme te bevorder word onderskeidelik aangedui in rooi en groen direk onder die spesifieke bate of ekstrinsieke hulpbron.

Ekstrinsieke hulpbronne	Heidi		Leon		Fanus		Sonja	
	P	S	P	S	P	S	P	S
Stabiele en ondersteunende primêre mikro-gesinsisteam	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue
Stabiele en ondersteunende sekondêre mikro-gesinsisteam	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue
Effektiewe en ondersteunende portuurgroep mikro-sisteam	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue
Effektiewe skoolomgewing	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue
Funksionele kommunikasie verhouding tussen biologiese ouers	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue
Ondersteunende moeder	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue
Ondersteunende eggenoot van moeder	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue
Ondersteunende vader	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue
Ondersteunende eggenote van vader	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue
Ondersteunende grootouer/s	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue	Blue

Tabel 5.4 Bates in die konteks van die deelnemers se hersaamgestelde gesinsisteme.

Vanuit die analise van die deelnemers se perspektiwiese narratiewe met betrekking tot alle eksterne hulpbronne binne die interafhanklike sisteme, kan gesien word in Tabel 5.4 dat elke deelnemer ook oor 'n unieke "put" van bates of ekstrinsieke hulpbronne binne die interafhanklike sisteme beskik het. Dit blyk dat die eerste twee deelnemers kon voordeel trek vanuit hul 'put' van bates of ekstrinsieke hulpbronne, ten einde die proksimale prosesse in hul gesinsisteme te kon bevorder. Leon het in 'n meerdere mate sy "put" benut, aangesien hy die proksimale prosesse in beide sy mikro-gesinsisteme kon bevorder, waar Heidi slegs daarin kon slaag om die proksimale prosesse binne haar primêre mikro-gesinsisteam te bevorder. Dit blyk verder dat die laaste twee deelnemers slegs oor 'n "put" van bates of ekstrinsieke hulpbronne beskik het, maar nog nie daaruit kon voordeel trek ten einde proksimale prosesse in hul gesinsisteme te bevorder nie, met ander woorde Fanus en Sonja het oënskynlik nog nie hul veerkrageienskappe benut nie.

Bates of ekstrinsieke hulpbronne wat te wagte was vanuit die unieke konteks van die hersaamgestelde gesin na egskeiding sluit in 'n stabiele en ondersteunende primêre en sekondêre mikro-gesinsisteem, funksionele kommunikasie-verhouding tussen biologiese ouers, en ondersteunende egmaats van biologiese ouers. Bates of ekstrinsieke hulpbronne wat in die algemeen ook in die konteks van 'n kerngesin voorkom, sluit in die teenwoordigheid van 'n effektiewe en ondersteunende portuurgroep mikro-sisteem, 'n effektiewe skoolomgewing, ondersteunende biologiese ouers en ondersteunende grootouers. Samevattend blyk dit dat die effektiwiteit van Leon se primêre en sekondêre mikro-gesinsisteme bygedra het tot die bevordering van die proksimale prosesse binne sy mikro-gesinsisteme wat veerkragtige herstel met groei geïmpliseer het. Die effektiwiteit van slegs Sonja se primêre mikro-gesinsisteem het bygedra tot die bevordering van die proksimale prosesse binne haar ontwikkelingskonteks van dus slegs een mikro-gesinsisteem

Die literatuur ondersteun die resultate met betrekking tot die geïdentifiseerde sterkpunte en bates wat as beskermende faktore gedien het in die teenwoordigheid van die unieke ontwikkelingsuitdagings van elke deelnemer (Buss, 2000:16; Diener, 2000:34; Kumpfer in Kumpfer & Summerhays, 2006:155; Masten, 2001:227; Peterson, 2000:44; Ryan & Deci, 2000:68; Schwartz, 2000:79 & Simonton, 2000:151). Die literatuur ondersteun verder die resultate dat die teenwoordigheid *per se* van beskermende faktore of veerkrag-ondersteunende eienskappe in die deelnemers se mikro-gesinsisteme nie so 'n groot impak soos die effektiewe proksimale interaksie **prosesse** van die deelnemer(s) in die ontwikkelingsisteme het nie. Die veerkrag van deelnemers in die hersaamgestelde ontwikkelingskonteks ontwikkel nie net bloot deur die teenwoordigheid van sekere eksterne of interne eienskappe nie, maar veral deur die **bewuste benutting** van die interne eienskappe **asook** in interaksie met die eksterne omgewing of ander mikro-sisteme (Bouwer, 2011:57; Donald *et al.*, 2002:51; Swart & Pettipher, 2011:11).

Heidi het dus bewustelik gekies om haar geïdentifiseerde sterkpunte te benut en het veerkragtig herstel **slegs binne haar primêre mikro-gesinsisteem**, wat gepaardgaande persoonlik groei geïmpliseer het. (4.2.1.4). Leon het bewustelik gekies om veerkragtig te herstel met gepaardgaande persoonlike groei in beide sy mikro-gesinsisteme (4.2.2.4). Fanus en Sonja het, ten spyte van hul veerkragpotensiaal, bewustelik gekies om slegs terug te keer na hul huidige sones van ongemak (4.2.3.4 & 4.2.4.4).

Binne die unieke ontwikkelingskonteks van die deelnemers se hersaamgestelde gesinsomstandighede, blyk dit dat die keuse wat die deelnemers gemaak het ten opsigte

van die benutting van veerkrageienskappe egter begelei is deur 'n komplekse proses van bewuste en onbewuste denkprosesse. Tydens die verbalisering van die narratiewe is 'n sensitisering vir persoonlike sterkpunte en bates in ooreenstemmig met die bate-gebaseerde benadering gefasiliteer, wat bygedra het tot die uiteindelijke keuse wat die deelnemers kon maak.

5.3.4 Die invloed wat die mesosisteem uitoefen op die proksimale prosesse in die mikro-geinsisteme

'n Sintese van die meta-skou op my rol in die navorsing (5.3.2), die vergelykende analise van moeilike gesinsomstandighede (5.3.3.2) en negatiewe emosionele belewings (5.3.3.3) as risiko-faktore wat die proksimale prosesse in die mikro-geinsisteme beperk, asook persoonlike sterkpunte en ekstrinsieke hulpbronne (5.3.3.4) wat benut is ten einde proksimale prosesse in die mikro-geinsisteme te bevorder, laat blyk dat die verhouding wat daar in die mesosisteem tussen die biologiese ouers bestaan het, 'n belangrike rol gespeel het in die proses van die middel-adolessente se veerkragebenutting al dan nie.

Vanuit die analise van die deelnemers se perspektiwiese narratiewe blyk dit dat die mesosisteem in die ontwikkelingskonteks van slegs een van die vier deelnemers, naamlik Leon, effektief funksioneer het. Die interaksie van Leon se twee mikro-geinsisteme is vanuit die staanspoor positief instandgehou deur die biologiese ouers se volgehoue, positiewe ouerskap en funksionele kommunikasieverhouding, wat weer bygedra het tot die bevordering van proksimale prosesse tussen die gesinslede binne beide geinsisteme.

Die interaksie van Heidi, Fanus en Sonja se twee mikro-geinsisteme onderskeidelik is negatief beïnvloed deur die biologiese ouers se disfunksionele kommunikasieverhouding, wat weer bygedra het tot die beperking van proksimale prosesse tussen die gesinslede binne beide hul geinsisteme. Die mesosisteem in Heidi en Fanus se ontwikkelingskontekste is moontlik negatief beïnvloed deur hul moeder se durende passiewe houding aangaande die vader se emosionele en fisiese onbetrokkenheid en die moeder se optrede wat daarop dui dat sy nie daarin kon slaag om die vader se betrokkenheid te verhoog nie. Waar die mesosisteem in Leon se ontwikkelingskonteks positief beïnvloed is deur beide sy ouers wat mekaar geakkommodeer en gerespekteer het as mede-ouers, was die mesosisteem in Sonja se ontwikkelingskonteks moontlik negatief beïnvloed deur haar ouers se ingesteldheid van wantroue in mekaar se ouerskapvaardighede.

Tydens die uiteensetting van die feitelike konteks van die deelnemers se mikro-gesinsisteme aan die hand van die bio-ekologiese sisteemteorie (4.2.1.1; 4.2.1.2; 4.2.1.4 & 4.2.1.4) is die beweging van die deelnemers tussen hulle twee mikro-gesinsisteme op mesosisteevlak aangedui. Heidi, Fanus en Sonja se beweging op mesosisteevlak het vanaf die tydperk van die verbrokkeling van die kerngesin tot en met elkeen se laaste narratiewe gesprek veranderinge getoon. Heidi se beweging tussen haar twee mikro-gesinsisteme het afgeneem van aktief, na ongereeld en uiteindelik na geen beweging nie. Fanus se beweging tussen sy twee mikro-gesinsisteme het afgeneem van ongereeld na geen beweging nie en Sonja se beweging tussen haar twee mikro-gesinsisteme het gefluktueer van gereeld na ongereeld en weer terug na gereeld. Leon is die enigste deelnemer wie se beweging tussen sy twee mikro-gesinsisteme, vanaf die verbrokkeling van sy kerngesin tot en met sy laaste narratiewe gesprek, voortdurend gereeld plaasgevind het selfs ongeag sy verskuiwing vanaf sy moeder se mikro-gesinsisteme na dié van sy vader.

Ofskoon Leon en Sonja, anders as die ander twee deelnemers, onderskeidelik vir 'n tydperk van tien en vyf jaar aktief tussen hul twee mikro-gesinsisteme beweeg het, kan slegs die mesosisteme in Leon se ontwikkelingskonteks as effektief beskou word. Die mesosisteme in die ontwikkelingskonteks van Heidi, Fanus en Sonja blyk uiters disfunksioneel te wees weens die ontoereikende interaksie van die onderskeie mikro-gesinsisteme, waartoe die risiko-faktor van 'n voortdurende konflikverhouding tussen die biologiese ouers (5.3.3.2) direk bygedra het.

Die moontlikheid bestaan dat Heidi, Fanus en Sonja se aanvanklike eksplisiete stellings met betrekking tot hul emosionele onsekerhede as probleemstelling tydens hul eerste narratiewe gesprek kon voortvloei het uit die problematiek van die disfunksionele interaksie van hul mikro-gesinsisteme. Heidi se emosionele onsekerheid met betrekking tot haar lidmaatskap aan haar sekondêre mikro-gesinsisteme, Fanus se emosionele onsekerheid met betrekking tot sy belewing van afstand tussen hom en sy vader en Sonja se emosionele onsekerheid met betrekking tot haar selfwaarde in die konteks van beide haar gesinsisteme het moontlik verband gehou met die unieke kontekstuele risiko-faktore van elk. Daarenteen blyk die emosionele onsekerheid van Leon met betrekking tot sy sosiale rangorde en selfwaarde binne sy destydse sekondêre mikro-gesinsisteme voort te gespruit het uit sy ingestelheid van 'n aangeleerde hulpeloosheid as 'n onvermoë om selfgeldend op te tree en **nie** vanuit 'n disfunksionele mesosisteme nie.

Binne die unieke ontwikkelingskonteks van die deelnemers se hersaamgestelde gesinsomstandighede, blyk dit dat die **keuse** wat Leon gemaak het ten opsigte van die

benutting van sy veerkrageienskappe wel **begelei** is deur 'n komplekse proses van bewuste en onbewuste denkprosesse, maar ook positief **beïnvloed** is deur 'n effektiewe mesosisteem.

Die literatuur bevestig die resultate waarvolgens die mesosisteem die proksimale prosesse in die deelnemers se mikro-gesinsisteme beïnvloed. Die verhouding tussen die biologiese ouers in die konteks van die hersaamgestelde gesin na egskeiding speel 'n belangrike rol in die ontwikkeling van die kind (Beaudry *et al.*, 2004:98; Dunn *et al.*, 2005:223) as lid van die twee nuwe mikro-gesinsisteme. Die interaksies van die twee mikro-gesinsisteme in die mesosisteem beïnvloed die wyse waarop die ouers in beide mikro-gesinsisteme pogings aanwend om verhoudinge met hul kind/ers te handhaaf. Die verdeelde lidmaatskap van die kind aan twee mikro-gesinsisteme beklemtoon die belangrikheid van gesonde interaksie tussen dié twee mikro-gesinsisteme (Ebersohn, 2006).

Geen verdere literatuur, met betrekking tot die bio-ekologiese teorie, ten opsigte van die invloed wat die mesosisteem uitoefen op die proksimale prosesse in die mikro-gesinsisteme, kon egter as ondersteunend tot die resultate gevind word nie.

5.3.5 Ten slotte

Tydens die proses van my sinmaking van die resultate het die uniekheid van elke deelnemer se ontwikkelingskonteks my steeds getref. Ek het gedink dat my studie aangaande die veerkragbenutting van die middel-adolesent in die konteks van die hersaamgestelde gesin 'n positiewe en opwindende ervaring gaan wees, maar die pyn en hartseer van Heidi, Fanus en Sonja se narratiewe my egter diep geraak. Die woorde van Blum (in Snyder & Lopez, 2007:108) het my weer laat besin oor my uitgesproke naïewe metafoor van 'n bonsende rubberballetjie:

“Resilience research is often not bright and shiny at all. If you're going to study people climbing upward, you have to start at the very rocky bottom”

Bo en behalwe die rubberballetjie se natuurlike eienskap van elasticiteit moet hy tog 'n basis of grondvlak hê waarvandaan gebons kan word. Die verhouding tussen die ouers in die kerngesin (mikro-gesinsisteme) vorm die fondament waarvandaan die rubberballetjie kan bons. Die hersaamgestelde gesinsisteme na egskeiding impliseer egter dat die mesosisteem (die interaksie tussen die primêre en sekondêre mikro-gesinsisteme) 'n dikwels *“very rocky bottom”* of selfs 'n onvaste *“rocky bottom”* vorm vanwaar die rubberballetjie moet bons. Ten spyte van die feit dat Leon se biologiese ouers tien jaar gelede as egmaats geskei het, het

hulle egter nooit as ouers geskei nie. Die funksionele verhouding wat hulle as ouers handhaaf aangaande Leon se ontwikkelingsbehoefte, het vir Leon 'n stewige fondament op mesosisteevlak gevorm, waarvandaan hy kon begin. Ouerpare soos dié van Heidi, Fanus en Sonja, wat nie 'n effektiewe kommunikasie-verhouding op mesosisteevlak kon handhaaf nie, slaag dus nie daarin om aan hul kinders 'n stewige fondament te gee waarvandaan hulle kan begin nie.

5.4 GEVOLGTREKKINGS: DIE ANTWOORD OP MY NAVORSINGSVRAAG

Die uniekheid van elke deelnemer se ontwikkelingskonteks, soos aangetoon in Hoofstuk Vier, beperk uiteraard veralgemening in die finale gevolgtrekkings van my studie, wat gemaak sal word aan die hand van die beantwoording van my navorsingsvraag, naamlik:

Hoe benut middel-adolesente van geskeide ouers hul veerkrageienskappe om, ten spyte van 'n moontlik disfunksionele verhouding tussen hul biologiese ouers op mesosisteevlak, steeds optimaal te ontwikkel, in die proses van hul beweging tussen die twee mikro-gesinsisteme van die hersaamgestelde gesin?

Die wyse waarop middel-adolesente van geskeide ouers hul veerkrag in hul beweging tussen twee mikro-gesinsisteme benut, al dan nie, is ten diepste 'n sistemiese aangeleentheid. Middel-adolesente van geskeide ouers wat tussen twee mikro-gesinsisteme beweeg word blootgestel aan gekompliseerde en komplekse interaktiewe ontwikkelingsprosesse. Hulle eie bewustelike besluitneming ten opsigte van die benutting van hul veerkrageienskappe ('n proses waarvoor hulle beheer het) sowel as die invloed van die verhouding tussen hul biologiese ouers op mesosisteevlak ('n faktor waarvoor hulle geen beheer het nie) dra by tot die bevordering of beperking van hul optimale ontwikkeling.

Die effektiwiteit van die veerkrag-gerigte terapeutiese intervensies tydens ons gesprekke, waar 'n sensitisering vir persoonlike sterkpunte (positiewe disposisies, ekologiese hulpbronne en konstruktiewe appèlmatige eienskappe) en bates (ekstrinsieke hulpbronne binne die interafhanklike sisteme) in ooreenstemming met die bate-gebaseerde benadering gefasiliteer is, is beïnvloed deur hierdie middel-adolesente deelnemers van geskeide ouers se emosionele sekuriteit en gereedheid om hulself bewustelik oop te stel, al dan nie, vir die proses van **identifisering** en **mobilisering** van hul natuurlike **veerkrageienskappe**.

Middel-adolessente van geskeide ouers se emosionele sekuriteit blyk afhanklik te wees van onder andere die funksionering van die mesosisteem (dié faktor waaroor hulle geen beheer het nie). Die interaksie van middel-adolessente se twee mikro-gesinsisteme, die mesosisteem, word uitsluitlik deur die biologiese ouers bepaal. Effektiewe interaksie-patrone deur geskeide biologiese ouers, met ander woorde, ouers wat 'n effektiewe kommunikasie verhouding handhaaf en hul ouerskap gesamentlik konstruktief voortsit ten spyte van hul egskeiding, dra in bepalende mate by tot die emosionele sekuriteit van hul middel-adolessente kind wat gedwonge behoort aan twee mikro-gesinsisteme. Oneffektiewe interaksie-patrone deur geskeide biologiese ouers, met ander woorde, biologiese ouers wat 'n oneffektiewe kommunikasie verhouding handhaaf en nie daarin slaag om hul ouerskap gesamentlik voort te sit ten spyte van hul egskeiding nie, dra in bepalende mate by tot die emosionele onsekerheid van hul middel-adolessente kind wat gedwonge behoort aan twee mikro-gesinsisteme.

Middel-adolessente van geskeide ouers wat emosionele sekuriteit beleef en sodoende ook gereed is om hulself doelbewus oop te stel vir die identifisering van hul veerkrageienskappe, blyk dan bewus te raak van hul potensiaal om hul veerkrageienskappe te mobiliseer ten einde hul moeilike gesinsomstandighede effektief te kan hanteer. Tydens die gesprekke is 'n verandering van betekenisgewing dus op 'n kognitiewe vlak gefasiliteer en die proses waar middel-adolessente uit hul eie bepaalde voornemens van verandering in gedrag geverbaliseer het, is hierdeur bevorder.

Die middel-adolessente deelnemers wat nie emosionele sekuriteit beleef het nie en sodoende hulself nie oopgestel het vir die terapeutiese proses nie, het dit egter moeilik gevind om hul veerkrageienskappe te identifiseer, wat dus die proses inhibeer het waar hulle bewus kon raak van hul veerkragpotensiaal en die benutting daarvan ten einde hul moeilike gesinsomstandighede effektief te hanteer. 'n Verandering van betekenisgewing word in so 'n geval moeilik op 'n kognitiewe vlak gefasiliteer en die proses waar middel-adolessente gelei word om self bepaalde voornemens van verandering in gedrag te verbaliseer, word sodoende lam gelê.

Die middel-adolessente wat wel die keuse uitoefen om hulself oop te stel vir 'n terapeutiese proses, maak dan 'n verdere doelbewuste **keuse** om hul veerkragpotensiaal te **benut**, al dan nie, deur hul veerkrageienskappe gedragsmatig te mobiliseer of te negeer. Middel-adolessente wat die keuse maak om hul veerkragpotensiaal te benut, mobiliseer hul geïdentifiseerde veerkrageienskappe deur hul geverbaliseerde voornemens van effektiewe hanteringstrategieë in hul **gedrag** te laat neerslag vind. Sodoende kan hulle die moeilike

omstandighede binne **beide** mikro-gesinsisteme effektief hanteer. Effektiewe hanteringstrategieë dra by tot die bevordering van proksimale prosesse tussen die middel-adolescente en die lede van beide hul mikro-gesinsisteme. Hierdie vrugbare proksimale interaksie dra by tot 'n positiewe ontwikkelingsuitkoms wat veerkragtige herstel met persoonlike groei impliseer.

Middel-adolescente wat die keuse maak om nie hul veerkragpotensiaal te benut nie, blyk dit moeilik te vind om hul geïdentifiseerde veerkrageienskappe in hul gedrag te laat neerslag vind. Ofskoon hulle wel voornemens van effektiewe hanteringstrategieë in die terapeutiese proses kon verbaliseer, slaag hulle egter nie daarin om die moeilike omstandighede binne **beide** mikro-gesinsisteme effektief te kan hanteer nie. Hulle gaan dikwels voort met die gebruik van oneffektiewe hanteringstrategieë ten einde hulself te beskerm teen die emosionele blootstelling wat die moeilike gesinsomstandighede, en in besonder die disfunksionele mesosisteam, in hul ontwikkelingskonteks meebring. Oneffektiewe hanteringstrategieë dra by tot die beperking van proksimale prosesse tussen die middel-adolescente en die lede van beide hul mikro-gesinsisteme. Hierdie beperkte interaksie dra by tot 'n ongunstige ontwikkelingsuitkoms wat veerkragtige herstel inhibeer.

Die verklarende begryping van die samehangende, wederkerige en responsiewe dinamiek van veerkragbenutting van middel-adolescente van geskeide ouers lê opgesluit in die mesosisteam. Die mesosisteam en die middel-adolescente se unieke prosesse van veerkragbenutting vorm 'n onlosmaaklike geheel en beïnvloed mekaar wederkerig. 'n Effektief funksionerende mesosisteam dra in 'n bepaalde mate by tot middel-adolescente van geskeide ouers se gemobiliseerde benutting van hul veerkragpotensiaal, aangesien hulle emosioneel toegerus word, deur hul biologiese ouers in die mesosisteam, om hul veerkragpotensiaal in beide mikro-gesinsisteme te benut. 'n Oneffektiewe funksionerende mesosisteam dra in 'n bepaalde mate by tot die middel-adolescente van geskeide ouers se beperkte geleenthede om hul veerkragpotensiaal te mobiliseer, aangesien hulle nie deur hul biologiese ouers in die mesosisteam emosioneel toegerus word om hul veerkragpotensiaal in beide gesinsisteme te kan benut nie.

'n Wederkerige wisselwerking vind gevolglik plaas. Dié middel-adolescente wat hul veerkragpotensiaal in beide hul mikro-gesinsisteme benut, dra tot 'n groot mate weer by tot die effektiewe instandhouding van die mesosisteam deur hul biologiese ouers en dié middel-adolescente wat emosioneel nie veilig voel om hul veerkragpotensiaal in beide hul mikro-gesinsisteme te benut nie, bevorder tot 'n groot mate die instandhouding van 'n oneffektiewe mesosisteam deur hul biologiese ouers. Die effektiwiteit van die mesosisteam bepaal verder

die responsiewe dinamiek van middel-adolesente van geskeide ouers se veerkragbenutting. In die geval waar 'n effektiewe mesosisteem figureer, stel die middel-adolesente hulself gemaklik oop vir terapeutiese intervensie en maak hulle dan 'n bewuste keuse om hul veerkragpotensiaal in beide mikro-gesinsisteme te benut. In die geval waar 'n oneffektiewe mesosisteem figureer, en waar die middel-adolesente slegs in staat is om hulself tot 'n geringe mate oop te stel vir terapeutiese intervensie, maak hulle dan ook 'n keuse of hulle hul veerkragpotensiaal slegs in een mikro-gesinsisteem gaan benut en of hulle hul veerkragpotensiaal in nie een van hul mikro-gesinsisteme gaan of kan benut nie.

Besien in die lig van die **veerkragteorie** (aan die hand van die Eerste, Tweede en Derde Golwe van veerkragnavorsing (2.4)) kan dit dus gestel word dat middel-adolesente van geskeide ouers gelei kan word om hul veerkragpotensiaal te benut. Dit wil voorkom of die **wyse** waarop middel-adolesente van geskeide ouers hul veerkragteienskappe benut, egter afhanklik is van die aard van die middel-adolesent se deelname aan 'n terapeutiese proses, sowel as die aard van hul mesosisteem.

In die metaforiese vergelyking van die **middel-adolesent** as 'n **rubberballetjie** kan die rubberballetjie wat nie oor 'n stewige fondament in die mesosisteem beskik nie, ('n faktor waaroor hulle hoegenaamd geen beheer het nie) dus nie die opgaaf opgelê word om onafhanklik van die problematiese interaksie tussen hul biologiese ouers hul veerkragpotensiaal te benut ('n proses waaroor hulle wel beheer het) nie. Veerkragbenutting *per se* skyn dus afhanklik te wees van een of ander vorm van vaste basis in die kind se ontwikkelingskonteks, wat, in die geval van egskeding, die mesosisteem blyk te wees.

Nóg die teenwoordigheid van beskermende faktore in die middel-adolesent se mikro-gesinsisteme, nóg die middel-adolesent se veerkrag-ondersteunende persoonseienskappe het dus in sigself voldoende impak sonder die effektiewe funksionering van die mesosisteem. Die literatuur aangaande die optimale ontwikkeling van 'n kind in die konteks van die hersaamgestelde gesin bevestig my insig aangaande die belangrikheid van die effektiewe funksionering van die mesosisteem. Amato en Gilbreth (1999:559) en Amato (2000:1269) postuleer dat, indien ouers gesamentlike ouers kan bly ten spyte van die feit dat hulle nie meer as 'n kerngesin funksioneer nie, die kinders se ontwikkeling daarby kan baat vind. Adler-Baeder en Higginbotham (2004:448) stel selfs 'n program voor waar ouers gelei moet word om 'n samewerkende "besigheidstipe" verhouding met die vorige egmaat te handhaaf, om sodoende die negatiewe impak van 'n oneffektiewe verhouding op die kinders se ontwikkeling in die konteks van die hersaamgestelde gesin te bekamp.

5.5 KRITIESE BESKOUING OP MY NAVORSING

5.5.1 Sterkpunte van my studie

My studie toon op 'n teoretiese- sowel as metodologiese vlak verskeie sterkpunte. Op teoretiese vlak was my besluit om voort te bou op die bio-ekologiese model van Bronfenbrenner soos in my Meestersgraadstudie deur my aangepas, sinvol. Besien vanuit dié model impliseer die hersamestelling van die gesin na egskeiding dat die ontwikkeling van die kind, anders as in 'n kerngesin, benewens in mikro-sisteme van onder andere skool en portuurgroep, ook binne **twee** mikro-gesinsisteme plaasvind (Ebersohn, 2006:73). Tydens die bestudering van die veerkragfenomeen in hierdie studie, binne die teoretiese raamwerk van die positiewe sielkunde en die eerste drie golwe van veerkragnavorsing, het die bio-ekologiese model dus die ruimte geskep om die kompleksiteit en diversiteit van middel-adolessente se unieke ontwikkelingskontekste in totaliteit in ag te neem. Fokus is gerig op die middel-adolessent se beweging tussen die twee mikro-gesinsisteme van die hersaamgestelde gesin, in die situasie van 'n dikwels disfunksionele mesosisteam.

Verdere sterkpunte in my studie is dan ook my definisie van 'n veerkragtige middel-adolessent in die konteks van die hersaamgestelde gesin asook my toepassing daarvan in die navorsing, aangesien dit 'n sintese vorm van die bio-ekologiese model, die positiewe sielkunde en bevindings uit die drie golwe van veerkragnavorsing. Ek het die deelnemers se benutting van persoonlike sterkpunte (positiewe disposisies, ekologiese hulpbronne en konstruktiewe appèlmatige eienskappe) en bates (ekstrinsieke hulpbronne) wat in ooreenstemming met die bate-gebaseerde benadering gefasiliteer is, gevolglik aan die hand van my definisie beoordeel. Sodoende is my insig verdiep met betrekking tot die wisselwerking van die benutting van veerkragteienskappe en die interaksie-patrone in die middel-adolessent se mikro-gesinsisteme. Met hierdie werkbare definisie was dit vir my deurgaans moontlik om elke bevinding te kon kaats teen my teoretiese raamwerk.

Tydens my literatuuroorsig kon ek geen studies opspoor waar die bio-ekologiese model aangelê is om die ontwikkeling van die middel-adolessente in die konteks van 'n hersaamgestelde gesin na egskeiding te belig nie. Ek kon ook geen studies opspoor rakende die toepassing van die veerkragteorie op die konteks van middel-adolessente in hersaamgestelde gesinne nie. Die bevindings en gevolgtrekkings van hierdie studie kwalifiseer dus as 'n bydrae tot die bestaande kennisbasis rakende bio-ekologiese sisteemteorie sowel as die veerkragteorie. Met betrekking tot die bio-ekologiese sisteemteorie kan daar aanvaar word dat 'n jeugdige van geskeide ouers in die konteks van

die hersaamgestelde gesin, oor die **potensiaal** beskik om persoonlike sterkpunte en bates te mobiliseer, ten einde die proksimale prosesse binne beide hul mikro-gesinsisteme te bevorder wat veerkragtige herstel met persoonlike groei impliseer.

Met betrekking tot veerkragteorie kan aanvaar word dat die proses van 'n jeugdige se veerkragtige herstel dus nie afhanklik is alleenlik van die mobilisering van veerkrag-ondersteunende eienskappe nie, maar ook van 'n stabiele konteks, in die geval van egskeiding die effektiwiteit van die mesosisteam van die geskeide ouers. Riglyne met betrekking tot die proses van veerkragbenutting van die middel-adolesent van geskeide ouers, kan hivolgens voorsien word ten einde die optimale ontwikkeling van adolessente van geskeide gesinne binne die unieke konteks van die hersaamgestelde gesin te ondersteun.

Metodologies was die deelname van die middel-adolesente van geskeide ouers wat weer hertrou het om 'n hersaamgestelde gesin te vorm, 'n besondere sterkpunt in die studie. Op grond van hul stand van ontwikkeling kon die middel-adolesente lig werp op hulle subjektiewe oortuigings en persepsies en het hulle waardevolle insigte met betrekking tot veerkragbenutting na vore gebring. Die narratiewe werkswyse wat ek as data-insamelingstegniek gebruik het, was besonder sinvol. Die ongestruktureerde narratiewe gesprekke het die veilige ruimte geskep waarbinne die verstaan van veelvuldige realiteite geko-konstrueer kon word.

Die insig gebied deur my Meestersgraadstudie wat gehandel het oor die geskeide biologiese vader in 'n hersaamgestelde gesin se gestaltegewing aan die opvoedingsverhouding met sy nie-inwonende jong kind, sowel as my ervaring in my opvoedkundige sielkundige praktyk met middel-adolesente van geskeide ouers in die konteks van die hersaamgestelde gesin, kan moontlik beskou word as verdere sterkpunte in my studie. Ek was hierdeur gelei om die deelnemers met respek en deernis te benader, wat ons vertrouensverhouding bevorder het. Die data wat oor 'n gemiddelde tydperk van vier maande per deelnemer ingesamel is, het 'n voortdurende kontak tussen my en die deelnemers in stand gehou wat daartoe bygedra het dat ons vertrouensverhouding versterk het.

Die gebruik van die narratiewe tegniek "FACE" ten einde die deelnemers se emosionele ervarings binne hulle verskeie mikro-sisteme te identifiseer was na my oordeel sinvol. Dié narratiewe tegniek het bygedra dat die deelnemers hul emosionele ervarings binne hul verskeie mikro-sisteme met meer vrymoedigheid en met spesifieke verwysing na hul primêre en sekondêre mikro-gesinsisteme kon identifiseer en uitspreek.

’n Moontlik buitengewone en selfs aanvegbare sterkpunt van my studie is dat ek as hoof data-insamelingsinstrument, deur middel van die narratiewe werkswyse, maar getrou aan die aard van kwalitatiewe navorsing, my rolle as navorser en terapeut versoen het. Weens die sensitiwiteit van die onderwerp (die vorming van ’n hersaamgestelde gesin na egskeiding) het al vier deelnemers tydens die verbalisering van hul narratiewe, emosionele onsekerhede beleef wat geïntensiveer is juis deur die sensitisering met betrekking tot elkeen se unieke probleemsituasie. Tydens die metodologiese beplanning het ek aanvanklik net vier narratiewe gesprekke per deelnemer beplan, maar die uniekheid van elke deelnemer se sosiale konteks en deelname het in al die gevalle gelei tot verdere opvolggesprekke, juis om die terapeutiese proses te kon voortsit, ten einde die emosionele onsekerhede wat vanuit die narratiewe gesprekke geblyk het verder te hanteer. Deurdat ek die rol van fasiliteerder van die narratiewe gesprekke vertolk het en, meer in besonder, met betrekking tot die sensitisering van persoonlike sterkpunte en bates, kon ek ondersteunend optree waar uitdagings en probleme gestel was. Waar ek in gehoorsaamheid aan die professionele etiese imperatief opgetree het, kon ek bydra tot verdere insigte aangaande die fenomeen van veerkragbenutting, aangesien ek in staat was om die deelnemers se intense emosionele pyn met respek en empatie te hanteer en terselfdertyd om outentieke data te vind.

Die analisering van die gespreksdata, waar ek onderskei het tussen die deelnemer se narratiewe perspektief en my analise van die deelnemer se perspektiwiese narratief, is na my oordeel een van die besondere sterkpunte van my navorsing. Gesien in die lig van my ineengevlegte rolle van navorser en terapeut het my deelname aan die narratiewe gesprekke die deelnemers se response noodwendig beïnvloed. In my sinmaking van die data van elke narratiewe gesprek moes ek dus sterk steun op my refleksie oor my betrokkenheid by die situasie en my eie invloed op die deelnemer en sy/haar unieke proses. Die analise van die deelnemer se perspektiwiese narratief is dus my objektiewe tematiese beskrywing van die deelnemer se narratief, gesien deur die deelnemer se lens.

Die kontinue refleksie en bespreking met my studie-leier is na my mening ’n verdere sterkpunt van my studie. Deurlopende kontak en deurskouing van inligting het plaasgevind, wat my metodologiese beplanning en uitvoering versterk het en triangulasie van inligting verskerp het. Die vertroubaarheid en volledigheid van my bevindings is sodoende bevorder.

Vanuit die aard van my professie as opvoedkundige sielkundige en gesien in die lig dat ek as navorser opgetree het, het die bevindings van my studie verdere toepassingswaarde vir die opvoedkundige sielkunde praktyk. ’n Groot waarde van die navorsing vir die opvoedkundige sielkundige praktyk mag moontlik lê in die fasilitering van gesinsterapie. Dit

kan voordelig wees vir die opleiding van opvoedkundige sielkundiges om die aspekte van die unieke funksionering van die hersaamgestelde gesinskonteks in die opleiding in te sluit. Die terapeute wat met hersaamgestelde gesinne werk sal dus toegerus wees om die ontwikkelingsuitdagings wat eie en uniek is aan die hersaamgestelde gesin te kan herken en erken, ten einde effektiewe begeleiding te kan bied.

5.5.2 Beperkings, leemtes en knelpunte van die navorsing

Die beperkings, leemtes en knelpunte van die studie het betrekking op die literatuur sowel as die metodologie. Die literatuuroorsig met betrekking tot die ontwikkelingsuitdagings in die hersaamgestelde gesin het laat blyk dat daar oor die afgelope dekade onder meer gefokus is op faktore wat bepalend kan wees vir optimale aanpassing binne die hersaamgestelde gesin. 'n Duidelike skuif vanaf 'n probleem-gesentreerde benadering na 'n meer oplossing-gesentreerde benadering kan waargeneem word. Literatuur ten opsigte van die **wyses van hantering** van moeilike situasies **deur die kind** binne die unieke konteks van die hersaamgestelde gesin was egter beperk. Geen literatuur ten opsigte van die bio-ekologiese verklaring van die ontwikkeling van die kind in die konteks van **twee mikro-gesinsisteme** kon opgespoor word nie.

'n Beperking vanuit die metodologiese hoek is die klein skaal van die navorsing, wat slegs vier deelnemers betrek het wat almal behoort het aan een samelewingskonteks, naamlik dié van Afrikaansprekende blankes. Bo en behalwe die feit dat kwalitatiewe navorsing dit nie ten doel stel om resultate te veralgemeen nie, maar slegs om resultate aan te wend op toepaslike situasies, kan die resultate nie sonder meer op hersaamgestelde gesinsituasies in ander kulture toepaslik gemaak word nie.

'n Leemte in die studie is dat die deelnemers se ouers (biologiese sowel as "stief"ouers) nie ook by die studie betrek is om 'n meer volledige beeld van die dinamiek van interaksiepatrone in die onderskeie mikro-gesinsisteme te verkry nie. Deelname van die ouers sou egter moontlik my vertrouensverhouding met die deelnemers beperk het en daarom het ek nie die ouers betrek nie.

Die tydsduur van die proses van data-insameling is vir my 'n groot leemte in my studie. Soos bespreek in 5.3.3.4, het al die deelnemers hulself nie dadelik oopgestel vir die fasilitering van 'n terapeutiese proses, waar hulle hul eie beskermende lae van onder andere rasionalisering, ontkenning en vermyding moes afskil in 'n poging om hul ingebore veerkrageienskappe te ontdek en te benut nie. Met inagnome van die feit dat 'n proses van

verandering met moeite verloop, kon die gesprekke wat betreklik kort op mekaar gevolg het insigte dikwels slegs op rasionele vlak aanraak, wat nog nie kon deurstoot tot konsekwente handeling nie. Indien daar meer tyd was vir toepaslike situasies om op te duik, dus 'n proefondervindelike ondersoek van die nuwe moontlikhede, veral waar dit om 'n ingesteldheid of gewoonte gegaan het, sou die middel-adolessente moontlik met hul veerkragpotensiaal kon begin eksperimenteer het. Daar kan geredeneer word dat die eerste toepassing selde volkome '*reg*' is, wat by implikasie die resultate kon beïnvloed het. Vanweë 'n bepaalde tydsbeperking en praktiese redes is die terapeutiese intervensie van Heidi en Sonja se gevalle nie as data in hierdie studie opgeneem nie, wat by implikasie die bevindings moontlik kon beïnvloed het.

Die feit dat ek geen meetmiddel gebruik het om die veerkragbenutting van die deelnemers te bepaal voor die aanvang van die studie nie, kan as 'n moontlike knelpunt in my studie beskou word. Ek het egter van die standpunt uitgegaan dat elke individu gebore word met 'n natuurlike vermoë om veerkragtig te wees. Die doel van my studie was dan juis om die samehangende, wederkerige en responsiewe dinamiek van hul veerkragbenutting te ondersoek. Gesien in die lig van al vier deelnemers se respons om vanuit die staanspoor hul emosionele onsekerheid as probleem eksplisiet te stel, is ek van oordeel dat dit die vertroubaarheid van die data bevorder het dat ek **nie** 'n meetmiddel ingeskakel het nie. Met 'n meetmiddel wat byvoorbeeld 'n beantwoording van 'n vraelys sou vereis het, kon die moontlikheid bestaan het dat die deelnemers emosionele skade sou ly aangesien hul emosionele ongemak, wat deur die sensitisering van die probleemsituasie ontstaan het, nie dadelik deur my hanteer kon word nie.

'n Verdere knelpunt van my navorsing behels moontlik die vraag of veerkragbenutting met of sonder terapeutiese by-sturing ondersoek moet word. Daar sou redeneer kon word dat die deelnemers se veerkragbenutting moontlik ondersoek moes/kon geword het deur slegs van ongestruktureerde onderhoude gebruik te maak, dus dat my terapeutiese ondersteuning die resultate moontlik gekontamineer het. In retrospeksie sou ek weer narratief-terapeuties te werk gegaan het, aangesien die ontwikkelingskonteks van die middel-adolessent wat deel is van twee mikro-gesinsisteme so uiters kompleks is. 'n Enkelvoudige ondersoek na die fenomeen van veerkragbenutting, sonder 'n beskermende proses van terapeutiese intervensie en 'n sensitisering waar persoonlike sterkpunte en bates by wyse van die bate-gebaseerde benadering geïdentifiseer is en in sommige gevalle gemobiliseer kon word, is myns insiens nie eties verantwoordbaar nie.

’n Verdere knelpunt van my studie wat moontlik kon bydra tot die beperking van insig is geleë in die proses van data-analise, waar ek relatief min aandag gegee het aan die deelnemers se gebruik van metafore. Ek het byvoorbeeld nie gefokus op die frekwensie van die metafoorgebruik, verskille tussen metafore van dogters en seuns en die verskillende bron- en teikendomeine wat ter sprake gekom het nie.

’n Ander belangrike invloed wat moontlik kon bygedra het tot die beperking van insig met betrekking tot die fenomeen van veerkragbenutting, is die menigte invloede wat uitgeoefen is op die data wat na vore gebring is. Gegewe die kwalitatiewe aard van my studie, kon my eie persoonskwaliteite die response van die deelnemers beïnvloed het. In elke stap van die metodologiese uitvoering van my studie en soos ek reeds deurgaans in hierdie hoofstuk verklaar het, het ek sover moontlik daarteen gewaak dat my eie subjektiewe menings, opinies en vooroordele nie my bevindings sowel as die interpretasies van die studie kon beïnvloed nie.

5.6 AANBEVELINGS MET BETREKKING TOT VERDERE NAVORSING

Die literatuuroorsig met betrekking tot die ontwikkelingsuitdagings in die hersaamgestelde gesin het laat blyk dat daar oor die afgelope dekade onder meer gefokus is op faktore wat bepalend kan wees vir optimale aanpassing binne die hersaamgestelde gesin. Geen literatuur kon egter opgespoor word waar daar so ten diepte sistemies te werk gegaan is om die **wyse** (die hoe) van veerkragbenutting van middel-adolessente in die konteks van ’n hersaamgestelde vanuit die bio-ekologiese model te ondersoek nie. Ofskoon ek ’n werkbare definisie (wat ’n sintese gevorm het van die bio-ekologiese model, die positiewe sielkunde en bevindings uit die drie golwe van veerkragnavorsing) van ’n veerkragtige middel-adolesent in die konteks van die hersaamgestelde gesin gekonstrueer en benut het, kon ek my insig slegs verdiep met betrekking tot die wisselwerking van middel-adolessente se benutting van veerkragpotensiaal en hul interaksie-patrone binne elkeen se mikro-gesinsisteme. Die verdere vraag is of die middel-adolessente van geskeide ouers se sibbe en/of “stief”sibbe se unieke personeienskappe en interaksie-patrone, in hul onderskeie mikro-gesinsisteme, moontlik ’n rol kon gespeel het in die wyse waarop die middel-adolessente van geskeide ouers hul veerkragpotensiaal gemobiliseer het.

My studie kan dus uitgebrei word deur te fokus op die wisselwerking van die sibbe en “stief”sibbe se personeienskappe op die dinamiek van die benutting van die middel-adolessente van geskeide ouers se veerkragpotensiaal. Dit beteken egter dat die studie dus

ook verder uitgebrei sal moet word na andersoortige deelnemers, soos kinders in die ontwikkelingsfase van die vroeë- en middelkinderjare, ten einde die konseptualisering van veerkragbenutting in die konteks van die hersaamgestelde gesin te bevra, te verfyn en te verryk.

Besien vanuit die beperkte tydgleuf waarbinne ek gepoog het om aan die hand van narratiewe gesprekke die fenomeen van veerkragbenutting van middel-adolessente van geskeide ouers te probeer verklaar, het vrae rondom die metodologiese proses van 'n narratiewe werkswyse ontstaan, byvoorbeeld, watter faktore van die narratiewe gesprekke in elke stadium van die narratiewe gesprekproses moontlik kon bygedra het tot die mobilisering van die deelnemers se veerkragpotensiaal. My studie behoort dus uitgebrei te word deur verdere longitudinale navorsing met betrekking tot die spesifieke bydrae wat die proses van narratiewe gesprekke in die mobilisering van veerkragpotensiaal van middel-adolessente van geskeide ouers kan bied.

Besien vanuit die veerkragteorie, fokus veerkrag-gerigte terapeutiese intervensie op die bevordering van optimale ontwikkeling deur die proses van veerkragbenutting te fasiliteer. Dit blyk egter uit die bevindings van my studie dat die **wyse** waarop middel-adolessente van geskeide ouers hul veerkragienskappe benut, egter nie bevorder kan word **sonder** die bysturing van 'n terapeutiese proses waar **biologiese ouers** leiding ontvang aangaande die optimalisering van hul middel-adolessente kind se mesosisteem nie. Binne die teoretiese raamwerk van die veerkragteorie is dit dus van kardinale belang dat hierdie studie uitgebrei behoort te word deur verdere navorsing te doen met betrekking tot veerkrag-gerigte intervensie in die ontwikkelingskonteks van die hersaamgestelde gesin, waar daar **spesifiek** gefokus word op ondersteuning vir **geskeide biologiese ouers in die mesosisteem**. 'n Ondersoek na die besondere invloed wat binne die mesosisteem uitspeel, met spesifieke benutting van die persoon-proses-konteks-tyd perspektief van die bio-ekologiese model, kan bydra tot 'n begryping van elke mesosisteem se "*rocky bottom*" in meer besonderhede.

Toegepaste praktyk gerigte navorsing kan gerig word op die wyse waarop die funksionering van die mesosisteem geoptimaliseer kan word, wat beteken dat 'n wyer veld van dissiplines, soos die regspraktyk, maatskaplike dienste en opvoedkundige sielkunde betrek behoort te word. Dit kan voordelig wees om die belangrikheid van 'n effektiewe mesosisteem, 'n vaste "*rocky bottom*", in die ontwikkelingskonteks van 'n kind na egskeiding, in opleiding in te sluit. Professionele persone uit hierdie dissiplines kan 'n belangrike bydrae lewer in die begeleiding van biologiese ouers, wat die mesosisteemvlak in die proses van egskeiding gaan betree of reeds betree het.

5.7 TEN SLOTTE

In die metaforiese vergelyking van 'n veerkragtige middel-adolesent as 'n rubberballetjie, wat 'bons' tussen twee mikro-gesinsisteme in die teenwoordigheid van verskeie risiko-faktore, is die rubberballetjie se 'bons' afhanklik van 'n stewige fondament in die mesosisteem waarvandaan gebons kan word. Indien geskeide biologiese ouers gelei kan word om hul ouerskap effektief op mesosisteemvlak te kan voortsit, ten spyte van hul egskeiding, kan hulle daarin slaag om vir hulle middel-adolesente kind/ers 'n vaste "*rocky bottom*" daar te stel waarvandaan hulle kan 'bons'. Sodoende kan middel-adolesente van geskeide ouers in die konteks van die hersaamgestelde gesin hul veerkragpotensiaal optimaal benut en suksesvol die moeilike gesinsomstandighede in die konteks van die hersaamgestelde gesin te bowe kom. Die bydrae wat hierdie studie lewer tot voortbou op die bestaande kennisbasis rakende die veerkragteorie en die bio-ekologiese sisteemteorie, maak ook 'n verryking van die opvoedkundige sielkundige praktyk met betrekking tot die aanpassing van middel-adolesente van geskeide ouers binne die hersaamgestelde gesin moontlik. Egskeiding is inderdaad 'n potensieel vernietigende realiteit, maar net so kan die hersaamgestelde gesin 'n mosaïek van positiewe verhoudings en optimale ontwikkeling wees.